

BUTLLETÍ
EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

BUTLLETÍ
EXCURSIONISTA
DE
CATALUNYA

1925

VOLUM XXXV

BARCELONA

REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ: CÒRSEGA, 231-233

TELÈFON G. 210

Butlletí

Excursionista de Catalunya

Assaig de Geografia Humana de la Muntanya

EL COM I EL PER QUÈ D'AQUESTA PUBLICACIÓ

SINCERAMENT vaig creure que les notes de què es serví el Prof. Blanchard, pel seu Curset Monogràfic, organitzat per la Mancomunitat de Catalunya durant el mes de maig de 1922, calia que fossin publicades com una aportació als corrents moderns de la Geografia en el món i com un toc d'atenció a Catalunya vers els nous estudis geogràfics.

L'autor, de primer antuvi, hi féu resistència, perquè es tractava d'un assaig; però aquest esbós té, avui per avui, la valor d'ésser únic, i conté, ço que val més encara, un ric cabal d'estímul i de suggestions, els quals mèrits, per ells sols, el fan mereixedor d'ésser publicat, bo i esperant que Déu doni vida i delit al Prof. Blanchard per seguir i acabar la tasca que s'ha emprès de donar una Geografia Humana de la Muntanya.

És, doncs, aquesta publicació l'inici d'una Geografia dels «quadres naturals» a través del món, que obre nous camps als estudis geogràfics moderns, fins ara circumscrits solament a conjunts purament «regionals».

A Catalunya una Geografia de la Muntanya ens ha d'interessar com a cosa pròpia, perquè si bé altres tipus de «quadres naturals» són representats en la nostra terra — planes, costes i riberes —

som principalment un país de muntanyes, o com digué d'una manera senzilla i gràfica un autor del segle passat, «Tot Catalunya és Pireneu». * Per això el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA en voler acullir-la en el seu BUTLLETÍ, fa una bella obra d'esperonament científic als excursionistes de la nostra terra i la seva acció, demés, serà estimada en els centres geogràfics mundials.

* * *

Are diguem com hem preparat aquesta traducció.

Les notes que per cada lliçó s'havia redactat el Prof. Blanchard, naturalment esquemàtiques, amb l'ajut dels apuntaments presos pels nostres alumnes dels Estudis Normals — col·laboració que els regradem — les vertírem, però donant-los forma, tractant que sempre quedessin precises i clares les idees de l'autor.

A mesura que en el curs de les vuit sessions, en el seu bell parlar, el professor desgranava els exemples, aquests ens en suggerien d'altres ben nostrats, i és per raó d'aquesta suggestió que hem anat intercalant fets demostratius, recollits per Catalunya, posant-los en tipus de lletra més reduït, per tal que la nostra aportació quedi modesta com és.

Demés, per situar millor molts exemples que assenyala l'autor o per referències que fa, hem posat notes i aclaracions al peu de cada plana corresponent.

* * *

Per acabar, desitgem al llegidor, i, sobre tot, als nostres excursionistes, que tant de bo trobin en aquest treball, que amb tant de gust ens hem emprès, l'esperonament necessari que els emmeni a ésser uns col·laboradors decidits de la futura Geografia nova de Catalunya, que vol dir també ésser contribuents a la Geografia moderna del Món.

PAU VILA

* BERTRAN Y SOLER, *Itinerario descriptivo de Cataluña*, 1847.

La Geografia Humana de la Muntanya

És una tasca ardua parlar de Geografia humana de les muntanyes, per la varietat que aquestes presenten. Hom pot assenyalar-hi varietats d'*altitud*, de *forma* (muntanyes-planells, muntanyes - cadenes, muntanyes - blocs o muntanyes-serres), de *latitud*, i per conseqüent de *clima* (la qual cosa ens dóna muntanyes polars, fredes, temperades, mediterrànies, tropicals, desèrtiques o equatorials, que ofereixen en llurs vessants associacions vegetals i zones de vegetació diferents).

L'home, davant aquesta varietat de condicions, ben distintes les unes de les altres, s'hi adapta, i d'aquesta adaptació sorgeixen tota la diversitat d'aspectes i manifestacions superficials de vida humana sobre els vessants, amb llurs matisos i transicions que compliquen enormement aquesta mena de novells estudis. Per això intentarem només que un assaig de Geografia humana de les muntanyes.

L'AGRICULTURA A MUNTANYA

La vida rural a muntanya comprèn manifestacions variades, les quals es troben tan estretament lligades entre elles, que hom no pot dissociar-les com no sigui artificialment per la comoditat de l'exposició. Així, els treballs agrícoles, és a dir, el treball de la terra, i els de la ramaderia o vida pastoral, com també l'explotació forestal, es troben tan relacionats, que no hi ha manera de fer-ne una delimitació neta.

Començarem a parlar de l'agricultura, però, afirmant, tot seguit que molt rarament es presenta del tot independent de la cria de bestiar.

Dit això, presentarem successivament: les plantes conreades a muntanya, els procediments de conreu, i, per aquests dos aspectes, tractarem de deduir el gènere de vida que en resulta. Cal dir que aquest estudi serà fet en tot moment tenint en compte que el que passa a la muntanya es troba en oposició al que succeeix a la terra baixa.

LES PLANTES DE CONREU

Res no és menys específicament muntanyenc que l'enumeració dels vegetals que l'home conrea a les terres altes. Fent excepció de certes plantes de la regió equatorial, necessitades de promedis de

temperatura elevats i d'una igualtat tèrmica persistent, hom pot dir que totes les plantes del món es poden donar bé a muntanya. Així arribem a aquesta primera constatació, que sorprendrà molta de gent: a muntanya es conreen les mateixes plantes que al pla.

La diferència que hi ha és que els resultats dels conreus d'una mateixa espècie vegetal reïxen diferentment a les terres altes o a les terres baixes. Però aquesta diferenciació que es mostra en les collites, no sempre és a favor d'una o altra configuració fisiogràfica, perquè tantost un conreu va millor al pla, tantost un altre va millor a la muntanya. Hom pot dir que els avantatges són per al pla quan aquest reuneix condicions de sòl i de clima favorables a la vegetació. És el cas dels països temperats freds. Blat, sègol, ordi, civada creixen a muntanya, per exemple als Alps i als Pireneus, com al pla i el mateix passa amb la patata, el cànem, el lli, etc. Però aquests conreus hi van menys bé. Podem dir que no hi ha un sol conreu de muntanya que doni millors resultats que a la terra baixa.

I això que podem observar en els nostres climes, passa també a les regions de clima calent i humit. Els conreus als vessants de l'Himalaia són sempre d'una fertilitat menys satisfactòria que la de les mateixes plantes a la plana indo-gangètica, malgrat ésser aproximadament de condicions naturals idèntiques. A l'Indo-Xina l'arròs de muntanya és molt inferior a l'arròs del pla, i el mateix s'esdevé a Java, Filipines i Xina.

Però quan, a causa de la sequedat, les condicions físiques del pla són poc favorables a la vegetació (no parlem, naturalment, de les regions polars, les quals deixem fora de compte), en aquest cas l'avantatge passa als conreus de muntanya. En els deserts, les muntanyes figuren entre els rars indrets on els conreus són possibles, i a voltes sense irrigació: per exemple, al Sahara hi ha conreus al Tibesti (1) i a l'Hoggar. (2) Dins la taca desèrtica de l'Amèrica del nord, en les riberes del Colorado, els indis conreaven la terra de 2,000 m. en amunt, solament.

El mateix cas es dona en les regions estepàries. El massís abisini ens en ofereix el tipus, amb els bells conreus que dominen l'estepa desèrtica de Danaquil (3) o el Jemen (4) que té al davant.

(1) Muntanyes del Sahara, que arriben a 2,700 m.

(2) Massís muntanyós en el mateix desert, que probablement arriba a 2,200 m.

(3) Al N. d'Abissínia.

(4) Al sud-oest de l'Aràbia.

Igual cas se'ns presenta sobre l'altiplanície estepària de l'Est africà, on cada muntanya (Kenia, Kilimandjaro) és com un oasi esplèndidament conreat. El mateix passa a l'Argentina i Xile en els vessants de l'Andes.

En fi, aquest fenomen es produeix en els països mediterranis. Així a l'Àfrica menor, la muntanya és, per excel·lència, el país dels millors conreus (fent abstracció d'alguns casos excepcionals), per exemple, el Rif i les Cabilies, (1) i també ho és en el Taurus (2) i en el seu primer contrafort, i en el Zagros. (3) Cal dir, en veritat, que en aquests casos de vora el Mediterrani és probable que l'abundor de conreus muntanyencs sia deguda a què la muntanya ha fet de refugi com a conseqüència d'invasions històriques, i això hagi fomentat el treball de les terres altes.

Per totes aquestes raons, a aquesta primera qüestió: què és el que hom conrea a muntanya?, podem respondre: Tot el que hom conrea al pla, però d'una faisó diferent. Així, el conreu a muntanya val menys quan l'agricultura del pla és afavorida per un clima humit, i és millor quan la plana és sotmesa a un clima sec.

Aquestes són, és clar, característiques molt generals. Les formes de conreu ens aportaran trets més particulars.

LES MANERES DE CONREU

Entre els nombrosos problemes que posa aquest estudi, farem esment dels que es refereixen a l'emplaçament, a la preparació del terreny i als procediments de conreu.

L'emplaçament. — La qüestió es posa així: Quins són, a muntanya, els emplaçaments més favorables a l'agricultura? Hom podria respondre: Això depèn de les muntanyes i de la mena de conreus. Per tant, en aquest aspecte encara és possible d'establir una diferenciació de conjunt entre les muntanyes de regions seques i les de regions humides.

A les muntanyes de clima humit hom busca pels conreus els vessants més secs. A les muntanyes dels països temperats-freds, si per exemple la pluja cau per igual sobre ambdós vessants, el que sia exposat als raigs solars serà molt més sec que l'altre, i és en aquest cantó, el *solell*, on, preferentment, es faran els conreus

(1) Comarca muntanyosa del nord d'Argèlia.

(2) Serralada mediterrània de la Turquia.

(3) Serralada persa que enfronta amb la Mesopotàmia.

En els països on dominen els vents monsons és el costat oposat al vent humit que l'home conrea amb preferència. Així mateix, en les regions dels alisis, a les Antilles, per exemple, els conreus s'installen, en primer lloc, a redós del vent i no de cara al vent.

Al contrari, en les pendents de les muntanyes de països secs, els conreus són instal·lats del cantó dels vents plujosos. És el cas de l'Iran, on les terres conreades es troben, a muntanya, sobre els seus flancs exteriors; és el cas del Jemen, on aquestes terres es troben a la major altura possible, per recollir el màxim d'humitat, i el mateix passa en el Kenia, en el Kilimandjaro i en totes les muntanyes altes de l'Àfrica oriental.

Sembla, doncs, que són aquestes les soles regles que hom pot donar per l'emplaçament.

Altrament, hi ha la variació dels sembrats segons la naturalesa de les muntanyes. Per exemple: sempre que la irrigació és necessària, les terres de conreu no poden estar allunyades de les fonts, dels llits dels rius o dels canals. Quan la possibilitat de gelades és a tèmer, els camps són instal·lats sobre els vessants, per evitar la inversió de temperatures. I, per fi, també les facilitats d'accés hi juguen un gran paper.

La preparació del terreny. — Amb la preparació del terreny trobem característiques més pròpies de la muntanya. El tret especialment muntanyenc, és que, en la majoria de casos, el terreny ofereix una forta pendent. Car si a muntanya sols fossin conreats els indrets plans, la utilització del terreny fóra rara.

L'arranjament dels vessants per poder establir-hi els conreus, exigeix, molt sovint, una tasca considerable. L'objectiu d'aquest treball consisteix a suprimir la pendent, descomponent-la i substituint-la per una sèrie de graons més o menys horitzontals. La necessitat d'aquest treball és tant més forta com més considerable sia la pendent o com major sia el risc que la violència de les pluges pugui endur-se'n les terres cap a la part baixa dels vessants. Així, els marges de pedra esglaonats, establerts sobre els flancs de les muntanyes, són una de les característiques principals de l'agricultura en les muntanyes mediterrànies, perquè ofereixen pendents violentes, per ésser muntanyes joves i que tenen d'aguantar pluges rares però fortes.

El mateix fenomen es produeix en les muntanyes del Jemen, pel conreu del cafè, per exemple. I també en el país dels monsons, pel conreu de l'arròs a muntanya, a causa de la necessitat d'estancar

l'aigua en els arrossers: per això bon nombre de muntanyes del Japó estan transformades en immenses escalinates.

La nostra terra, generalment muntanyosa, té els vessants de les serralades i dels turons ben aprofitades en feixes. Com que és mediterrània, sofreix pluges bastant fortes i no gaire repetides, la qual cosa fa que els marges s'ensorrin i que les terres de les feixes puguin escorrer-se; i, no obstant, és admirable el ben mantinguts que hom veu sempre els marges — «espones» en diuen en alguns indrets de Lleyda —, i és perquè el pagès, tan bon punt la feina precisa de la sembra o de la collita li deixa lleure, refà amb mà mestra la paret de pedra seca que les aigües li hagin malmès, i que li aguanta la terra que li dona el pa, la qual altrament s'escorreria avall.

Cada temporada agrícola porta en ella el posar de nou la terra a punt, l'apariament dels marges i tornar a pujar la terra que s'ha escorregut. En els Alps francesos, aquesta operació presideix totes les altres: es realitza així que es fonen les neus. Això constitueix per la vida rural muntanyenca una necessitat de treball extraordinari, excepcional, que contribueix a donar a aquesta manera de viure, un caràcter de rudesia.

El mateix treball d'apariament cal fer pels camins que porten als camps, ben tost escorxats per les aigües, i que convé conservar degudament sense parar.

Els procediments. — El mateix caràcter de rudesia, de treball intens, es troba a muntanya en els procediments de conreu. D'això, encara, n'és responsable la pendent. Els treballs, naturalment, no es poden realitzar tan bé sobre una pendent com sobre un pla. Fins i tot quan el vessant és arranjat formant un seguit de trossos plans, aquests són, generalment, massa reduïts per poder-hi treballar com caldria i circular-hi fàcilment. Els conreus de muntanya, no admeten, per tant, els instruments agrícoles moderns. I quan hom troba instruments que poden ésser-hi emprats, hi ha tan poc gruix de terra sobre la roca, que calen estres lleugers, arades fines, i, sovint, la llaurada doblement milenària es fa insubstituïble.

En fi: molt freqüentment per conreus acurats s'ha de fer el treball a mà. És amb l'aixada que són treballades la major part de muntanyes mediterrànies. I per manca d'espai i sobra de pendent, en molts indrets, és l'home mateix el que ha de transportar-hi, a l'esquena, els adòbs, i, de la mateixa manera, n'ha de treure els fruits.

L'agricultura de les muntanyes ens apareix així com un conreu de treball dur i pesat.

Per altra part, els procediments muntanyencs de l'art del pagès són elementals i endarrerits, sobretot en aquelles regions en les quals els conreus del pla estan ben desenrotllats, és a dir, en els climes humits. En els països secs, essent la muntanya quasi la única zona agrícola, els procediments són comparativament menys rerasagats; però, altrament, les dificultats pel transport dels fems i dels productes i les molèsties pròpies de la pendent són un *handicap* si es comparen amb els avantatges del pla.

Resulta, també, que el clima destorba considerablement el conreu: en les regions tropicals humides per masses pluges, com a l'Assam (nord de la Índia) i a l'Arakan (Indo-Xina) o sobre els primers aiguavessos de l'Himalaia; i en els països temperats, a les fortes altituds, per massa neu. En aquestes terres, restant la muntanya inexplorable durant una estació que dura prop de sis mesos, resulta que les plantes conreades no tenen temps de seguir tot el seu cicle vegetatiu, i en aquest cas és necessari més d'un any per arribar a la collita. Exemple: en més d'un centenar de municipis dels Alps francesos triguen els cereals tretze mesos a madurar, i mentre uns sembren, altres comencen a segar els camps de l'any passat, la qual cosa fa que la pràctica del *goret* sia forçosa en aqueixes alçades.

En alguns dels nostres pobles de les valls pirenenques, per collir sègol cal emprar el mateix procediment sembrant-lo un any per l'altre. Per la mateixa raó deixen els camps a *goret* — *terra bareta*, en diuen a la Vall d'Aran — deixant-los reposar un any per sembrar-los el següent. Recordem com a casos concrets, haver-ho observat a Tahull (del municipi de Barruera, a l'alt Pallars), en camps que es troben entre 1,500 i 1,800 m. d'altitud i en els termes de Guixers i Pedra i Coma, en els vessants de la muntanya del Port del Compte a les mateixes alçaries.

Afegirem, de passada, que el descans de la terra, o sia el deixar els camps a *goret*, és el procediment primitiu per no exhaurir les terres quan no són adobades suficientment. Per això l'hem trobat emprat en terres baixes, com a la subcomarca de les Garrigues. Si bé en les terres altes el *goret* dels camps ve forçat pel clima.

El nomadisme. — En fi, la manera d'explotar la terra a causa de les diferències d'altitud, emmena forçosament, a desplaçaments sovintejats de la gent que la treballa, constituint una mena de nomadisme.

Les diverses alçades en els vessants d'una muntanya porten naturalment, diferències de clima. La primavera regna ja a la vall, mentre que l'hivern jeu encara a les altures. És més: tres estacions poden coexistir fàcilment sobre el mateix vessant.

D'aquí ve que puguin ésser conreades plantes ben diferents dins un espai bastant restringit; i encara més: que un mateix tipus vegetal realitzi els estadis del seu cicle vital en mesos molt separats, de baix a dalt de muntanya. Els conreadors, doncs, han de traslladar-se successivament d'una a altra altitud, pujant a mesura que l'estiu s'acosta, i davallant amb l'hivern; i si la distància, en relació a les cases on la gent passa l'hivern, és considerable, es veuen obligats a sojornar en altres habitacions durant els seus desplaçaments segons el temps de l'any.

Però aquest desplaçament esdevé complex quan en el transcurs de l'estiu o de la tardor cal davallar freqüentment pels treballs agrícoles a les terres de la vall. Així succeeix a la Tarentaise, (1) on els pagesos, que passen l'hivern a mitja-costa, baixen primer a podar la vinya, després pugen a treballar les terres on han passat l'hivern, van a fer altre tant més amunt, a dos replans successius; tornen a baixar per arranjar els ceps; pugen després paulatinament per segar, baixen de nou per la verema, i s'entornen, a la fi, vers la seva estada hivernal.

Per tot arreu de les muntanyes on es conrea la vinya, aquesta obliga el pagès a un veritable nomadisme, que podriem anomenar *nomadisme vitícola*.

No hem trobat aquest nomadisme vitícola a Catalunya, i dubtem que hi existeixi. Als Alps francesos, l'habitant de les terres altes es daleix per posseir una vinya. Felip Arbós, (2) diu que aquests pagesos s'han pres sempre tràgicament el no poder tenir producció de vi—, com ho prova, el fet que hem recollit, de trobar vinyes pels volts de Guillestres (900 o 1.000 m.), a l'Embrunais, (3) les quals són propietat de la gent de l'alt Queyras, (4) a una vintena de quilòmetres de distància. En canvi, el nostre muntanyenc, ha anat abandonant les vinyes altes, que produïen un vinet fluix i verdós; ens ho demostren els rebrots que hem trobat a Saldes (1.300 m.) i la toponímia que hem recollit al Ripollès, a la Pobla de Lillet i St. Llorenç de Morunys.

La més alta encontrada vinícola de Catalunya l'hem trobada en l'engorjat de la vall del Segre, entre la Seu d'Urgell (vinyes fins a 800 m.) i Pont de Bar (vinyes fins a 900 m.), aprofitant els vessants ràpits i assolellats de la banda dreta del riu.

La nostra impressió general pel conreu de la vinya a les nostres muntanyes, és que aquest conreu va reculant a mesura que els mitjans de comunicació avancen, la qual cosa facilita l'aportació del bon vi de les terres baixes.

(1) Vall savoiana dels Alps francesos.

(2) En el llibre *La Vie Pastorale dans les Alpes françaises*, que és un estudi remarcable com a treball i com a documentació, (1922, Colin. ed. Paris).

(3) L'Embrunais és una comarca dels Alps, tocant a l'alta Provença, que té per capital Embrun, i és travessada per la Durance, afluent del Roine.

(4) Queyras és també una comarca alpina, en la vall alta del Guil, que porta igualment ses aigües a la Durance, i que en la seva capçalera toca a Itàlia.

Aquestes són algunes de les manifestacions més freqüents de les maneres de conrear a muntanya, les quals es combinen en un cert nombre de gèneres de vida propis d'aquestes regions.

ELS GÈNERES DE VIDA

En aquest nou aspecte, la diversitat i la varietat són també extremes, i hom pot dir que hi ha tantes maneres de viure com hi ha tipus de muntanya, formes de conreus i maneres d'aprofitar les terres.

Així, doncs, no podem fer altra cosa que donar alguns exemples significatius, perquè, altrament, ni tota la seva gama de variants ha estat estudiada, ni temps tindrem per presentar el que és estudiat.

En la manera de viure es barreja, quasi sempre, a l'explotació de les terres, la cria o cria del bestiar amb la vida pastoral corresponent.

Ve't ací, en casos particulars, uns tipus característics: un dels Alps del nord, a la Vall d'Anniviers (Suïssa); altre als Alps marítics, a Belvedere (prop de Niça), i altre a les muntanyes de Còrsega.

Vall d'Anniviers.—Segons Brunhes, (1) l'any agrícola comença, en aquesta vall, amb la poda de les vinyes a la conca alta del Roine, mentre en les parts un xic més altes es van fonent les neus. Un mes més tard s'enfila la gent cap als poblets on han passat l'hivern (situats als volts de 1.200 m.) a fer-hi les sembres primaverals: patates, ordi i cànem. Després pugen als *magencs* (2) (1.500 m.) a segar el fenc. Aleshores el bestiar comença a pujar. L'estiu ha anat entrant, i pel juliol, mentre les vaques pugen vers l'*alp* (3) o la *muntanya* (1.800 a 2.800 m.), els homes baixen fins a la vall a segar el blat i el sègol, i a dallar l'herba dels prats.

(1) Jean Brunhes és un dels homes que a França ha orientat, però a la seva manera, els estudis de Geografia humana. Les seves obres capdals són *La Géographie humaine*, París, 1912, *Géographie humaine de la France*, tom. 1, primer volum de la *Histoire de la Nation française*, de Hanotaux, París, 1922, i *La Géographie de l'histoire: Géographie de la guerre et de la paix, sur terre et sur mer* (en col·laboració amb C. Vallaux, París, 1921). El primer és un llibre interessant, però poc orgànic; el segon és un llibre brillant, excessivament literari, probablement a causa de la seva finalitat vulgaritzadora, i el tercer fuig sovint del camp de la geografia.

(2) Als Alps en diuen *mayens* dels indrets on s'envien les vaques al mes de maig després de segar l'herba. Creiem que correspon perfectament al nostre mot *magenc*, el qual hem trobat per terres de Lleyda, per indicar les crescudes dels rius que regularment se presenten el maig amb la fosa de les neus pirenenques.

(3) Així són nomenats en els Alps, i també en els Apenins, els indrets alts on puja el bestiar a pasturar durant l'estiu. Podem dir que el mot *alp* té un significat ramader i que «els Alps» significa el conjunt d'alps.

A Catalunya tenim el mot *muntanya*, també amb significat ramader, car vol dir els prats propis de cada poble per emmenar-hi el bestiar durant l'estiu quan les neus n'han desaparegut. Així es diu «la *muntanya* de Saldes», «la *muntanya* de Gisclareny»... com es diu en els Alps suïssos l'«alp de Sion» o al: Alps francesos l'«alp de Venosc»... Com sembla que l'arrel *alp* és un mot cèltic que significa «loc alt», tindriem que *alp* significaria el mateix que *muntanya* en l'accepció ramadera del nom, i per això l'emprem.

El mes de setembre les vaques van davallant acostant-se al poble. Mentrestant, el fenc, les patates, etc., són collides, i hom sembla el sègol. A la vall, els raïms són madurs, i la gent hi baixa per a la verema. Baixen les vaques pasturant cap al poble, fins que les fan pujar per tancar-les als magencs, on hi ha les provisions per a l'hivern.

Ve't ací un verdader tipus de nomadisme agrícola combinat amb la vida pastoral.

Alps marítims.—A Belvedere trobem un tipus de nomadisme agrícola a dues estades, degut a la forta pendent de les muntanyes i a l'acció del clima que descalça les roques, la qual cosa fa que tenint poques terres de conreu en la part baixa, hagin de pujar, els homes, a les parts altes per trobar-hi camps més grans. A dalt, com a baix, fan les mateixes plantacions, però la diferenciació que es porten els esplets en llur estat, per raó de l'altitud, obliga als pagesos a baixar i pujar sovint per atendre les necessitats de la sembra, de la creixença i de la collita.

Les muntanyes de Còrsega.—Ací la gent de muntanya viu entre els 400 i els 900 m. d'altitud. Vers 700 m. comença la zona del castanyer, i el fruit d'aquest arbre forneix a la població la castanya, aliment essencial per una part de l'any. Demés, aquests muntanyencs exploten la muntanya amb llurs ramats. Però a l'hivern, quan la neu hi arriba i s'ha fet la collita de la castanya, davallen homes i ramats vers la platja, a cercar un clima millor i noves possibilitats de treball i de collecta. Baixen, doncs, a les planes costeres, on també tenen una casa, cap a la fi de novembre. Quan ve el juny i el blat és sec i segat, i els mosquits comencen a envair la marina, la gent se'n torna cap a la regió dels castanyers i espera que les castanyes madurin, mentre i tant els pastors que han pujat més amunt de la muntanya s'hi queden amb llurs ramats fins que uns i altres reunits retornen a la vora del mar.

Diguem, per acabar, que el nomadisme està en via de disminució.

Gràcies als adobs moderns que permeten un major rendiment amb un menor tros de terra, gràcies també als moderns instruments agrícoles lleugers i adaptables, i ajudats aquests avenços per la disminució de pobladors de les muntanyes, els muntanyencs poden ara alimentar-se millor amb una extensió menor de terra, la qual cosa fa que sols sien aprofitades les parts de major rendiment.

La despoblació de les muntanyes es fa sentir d'una manera greu als nostres Pireneus. Ve't ací unes dades que treiem del carnet d'excursions.

Gòsol.—De cinquanta anys ençà s'han perdut moltes cases; unes 25 famílies s'han acabat i de 225 cases habitades ara n'hi ha 160.

Saldes.—S'ha despoblat molt. En el nucli principal de 16 cases n'hi ha 8 de deshabitades. A Cardina, la proporció és de 8 a 4. Al Castell i al Carrer Subirà, hi ha moltes cases ensorrades.

La gent d'aquesta encontrada fa cap a les fàbriques del Llobregat.

Un altre cas concret: a St. Llorenç de Morunys en el cens de 1857, s'anoten 1178 habitants, en el de vint anys més tard baixen a 980 i en l'últim cens (1920) queden a 640.

Però com que del moviment emigratori n'haurem d'anotar quelcom en el capítol corresponent no hi insistim aquí.

La vida de muntanya tendeix així a simplificar-se i va deixant els conreus de les parts altes i es va acostant als procediments de treball del pla.

El progrés sembla portar vers un nivellament de condicions entre la vida a muntanya i la vida a la plana, i, en certa manera, a una alliberació de l'home muntanyenc, fins ara estretament lligat a les condicions físiques de la muntanya.

LA VIDA PASTORAL A MUNTANYA

La vida pastoral, és a dir, l'explotació del bestiar i dels pasturatges a les terres altes, ha conservat bastant bé les seves formes tradicionals, tal com ens apareixen en les més antigues edats de la humanitat que ens siguin conegudes. Aquestes formes, naturalment, s'han modificat quelcom, però molt menys que a les terres baixes. Les seves dues grans varietats, *nomadisme* i *transhumància*, hi han persistit.

Abans de tot, definirem aquests dos procediments pastorals.

Nomadisme.—El nomadisme és el canvi de lloc dels ramats, acompanyats de les famílies aplegades que en viuen. Quan un pasuratge és exhaurit, hom fa via cap a un altre, desplaçant-se el clan, la tribu i el bestiar. El recorregut pot ésser curt o llarg, el mateix una trentena de quilòmetres que centenars.

Avui encara el nomadisme es practica també a les terres baixes. Així, tenim els nòmades de l'interior de l'Aràbia, els Arba (1) d'Algèria—que van dels oasis del Mزاب (2) al Tell (3),—els Kirguisos (4

(1) Tribu nòmada bereber del desert argeli, que posseeix uns 100.000 moltons.

(2) Regió del Sahara argeli formada per quatre oasis.

(3) Nom de les muntanyes de la costa mediterrània a Algèria.

(4) Els kirguisos són gent nòmada, de raça groga, que s'estenen des de les estepes de l'Àsia central fins a la serralada de Tian-Xan i l'alt planell del Pamir. No tenen altra riquesa que els seus ramats fins a l'extrem que la seva salutació cordial és aquesta: «Com va el bestia i la salut?».

i els Mongols. Els últims nòmades d'Europa són els Aromounes (1) dels Balcans, que circulen de la muntanya al pla.

Els nòmades són, abans de tot, pastors; però, no obstant, poden, a l'ensem que tenen cura del bestiar, fer un xic d'agricultura amb cereals de cicle ràpid com la civada.

Transhumància.—La transhumància té per característica el realitzar-se a través d'encontrades dedicades a altres formes d'exploració de les terres, i que, per conseqüent, han d'ésser travessades, sense estacionar-s'hi, d'una tirada. La transhumància relaciona dues regions pastorals a través de terres de conreus. Per això, en general, aquesta forma pastoral no va pas acompanyada del desplaçament en massa de la població: no hi prenen part més que els animals i llurs pastors.

Posa en relació dues zones complementàries, és a dir, uneix dues regions, els recursos de les quals es completin entre elles en les diferents estacions. Això suposa dues encontrades que, sense estar massa allunyades, donin productes vegetals, molt diferents, segons els temps de l'any, a causa de llurs climes. I aquestes diversitats de circumstàncies, els conjunts de les quals són complementàries, no poden donar-se més que entre la muntanya i el pla: per això la transhumància és efectivament, per excel·lència, una forma d'exploració ramadera que utilitza successivament les terres baixes i les terres altes.

Aquestes són les dues formes milenàries de la vida pastoral.

Al pla, des de molt antic, la ramaderia s'ha fet intensiva sense desplaçaments i associant-se estretament amb l'agricultura, prescindint dels prats i dels erms. A muntanya aquesta evolució comença ara a manifestar-se, si bé ho fa molt lentament.

Passem a estudiar les formes antigues i l'aparició de les noves.

LA TRANSHUMÀNCIA

De primer antuvi cal dir que la transhumància continua unint, com en els temps més remots, el pla i la muntanya.

La plana italiana envia cada estiu els seus ramats als Apenins,

(1) Els Aromounes són els darrers descendents de les primitives poblacions balcàniques mig llatinitzades. Actualment no sumen més que uns 15.000 individus, i encara van disminuint. Són els últims nòmades d'Europa. Se'ls troba dispersats, generalment amb llurs ramats d'ovelles i moltons, per les muntanyes de la península balcànica, des de Sèrbia i Bulgària fins al Peloponès o per les planes voreres del mar Egeu.

com en els temps de Varron (1). Aragó i el planell central espanyol, en 1890, enviaven cada estiu 1.300.000 moltons als Pireneus, a les muntanyes cantàbriques i a les serres del Guadarrama i de Gredos. Igualment de les planes balcàniques va el bestiar a les muntanyes de la Dobroudja (2) als Càrpats.

A l'Àsia, els tàrtars (3) pugen amb llurs ramats als alts planells armenis, els kurdes (4) a les muntanyes dels Taurus i del Zagros, els ostiacs, (5) del vessant siberià de l'Ural, envien, també, a l'estiu, els seus ramats de rens a muntanya, i el mateix fan els lappons (6) del nord de la Suècia emmenant-los vers les «fjelde» (7). Potser, és tant sols a les muntanyes americanes on no sembla que sigui practicada la transhumància: al nord de les Rocoses, perquè els indis, poc nombrosos, roben per viure allà on són; al sud dels Andes, perquè al Perú d'un costat hi ha un desert i de l'altre: la selva. Per altra part a Xile i Argentina (8) sols existeix esporàdicament.

Per les enquestes que hem iniciat, tenim la impressió que la transhumància catalana va perdent el caràcter *directe* (del pla a la muntanya). Les terres baixes ja quasi no envien bestiar a muntanya. Avui ja no es veu el que ens diu en un dels seus articles En Bosch de la Trinxeria, publicat vers 1887: «Els propietaris del baix i alt Empordà reuneixen llurs ramats, i el 15 de juny van a muntanya. El 15 de setembre el bestiar baixa de muntanya gras... El ramat, de 16 000 caps, que trobarem, era guardat per 20 pastors i 15 cans». En l'actualitat solament hem trobat la transhumància directa en els pobles del pla d'Urgell situats al peu de la Serra de Comiols (Artesa i pobles veïns) i a la Conca de Tremp (Tolarn...), que van cap al Pireneu del Pallars, els de Llusanès (Alpens...), cap a les muntanyes de Montgrony, i, dels voltants de Cardona, (Plans de Naves) abans els emmenaven a l'alt Pallars, ara al terme de Guixés, en l'alt Cardener. Tenint en compte aquestes dades que es

(1) Aquest autor llatí del segle I abans de J. C., en un dels seus molts llibres, *De re rustica*, parla de transhumància romana, i la sintetitza en una imatge curiosa: «Dues paneres que es balancegen de cada costat d'un bast».

(2) Regió baixa de la Romania que costea el Mar Negre.

(3) Aquests tàrtars, o tatars, constitueixen un de tants pobles del mosaic etnogràfic del Caucas. Són restes de les antigues poblacions de la Taurida. El mateix hom els troba a Crimea que a l'Armènia. Diu que són reconeguts pels seus veïns com a gent de gran honradesa i amor al treball. Hi ha qui diu que els veritables tatars són una rama dels mongols, i fins se'ls troba a les capçaleres del riu Obi.

(4) Nòmades pillastres i pastors de raça blanca que s'estenen entre la Mesopotàmia i l'Armènia.

(5) Gent de raça groga, tipus finès, que viuen entre els rius Obi i Yenisei.

(6) Poble de raça groga, de l'extrem nord d'Europa.

(7) Nom suec de les muntanyes.

(8) A Colòmbia, país septentrional del sud d'Amèrica, allà on els Andes es divideixen en tres branques, tampoc existeix la transhumància, per raó de que la població és escassa i l'herba abunda a les valls, a les muntanyes i als «llanos». Solament als alts planells on el clima ha facilitat la concentració humana, Bogotà, Zipaquirà, Chiquinquínà, Tunja, etc., no obstant el bestiar que s'hi fa, pugen els ramats de vaques dels «llanos», després d'un viatge de trenta o quaranta dies, per mals camins, i passen un temps pasturant en les «sábanas» altes, fins que s'han refet i ja són bons per la carn.

refereixen a terres intermèdies, la impressió és que la transhumància directa va desapareixent escursant les distàncies.

Els antiquíssims camins ramaders—carrerades i cabanyes en diuen a l'Urgell i la carreterra a la Vall de Lord Subirà—, en alguns indrets corren el perill de desaparèixer *menjats* pels propietaris de les terres del costat.

És la transhumància *inversa* (de la muntanya al pla), la que amb el seu tràfic obliga encara al seu manteniment. Aquesta es troba força extesa. Al Vallès, baixen ramats de bens dels vessants de l'alt Llobregat (Pobla de Lillet, Serchs, Peguera, Gisclareny...) i dels vessants del Merdàs; d'aquests mateixos indrets també en van al Penadès; a l'Urgell n'hi hivernegen d'encontrades tant distants com la vall del Flamisell i Gisclareny; d'aquest mateix lloc i de Setcases en van a l'Empordà, i de Saldes en baixen al pla de Bages. Els termes que rodegen la muntanya del Port del Compte envien el bestiar també al Vallès (Granollers), a l'Urgell (Sanahuja) i s'allarguen fins a Marina. Citem aquests casos com a mostra.

EL NOMADISME

El nomadisme, per altra part, continua existint. A l'Himalaia els pastors de Sikkim (1) se'n van a l'hivern al Tibet, amb els seus ramats, per trobar-hi menys neu. Els kirguisos de Tian-Xan canvien de lloc amb tota la tribu de baix a dalt de les muntanyes, segons les estacions, i el mateix fan els aromounes dels Balcans.

Però molt sovint a muntanya les dues formes s'han barrejat. El nomadisme i la transhumància coexisteixen o es succeeixen, i la seva barreja dóna aquesta forma un xic especial, que és la veritable vida pastoral a muntanya, originada pels contrastes del relleu. Aquesta forma consisteix en què el muntanyenc per mantenir els seus ramats, utilitza successivament, en el curs d'un any, diferents etapes de vegetació, en diversos indrets, menant-hi el bestiar, tantost acompanyant-lo amb tota la família, tantost confiant-lo a pastors, i alguna vegada emprant les dues formes alhora. Els exemples són nombrosos però és als Alps on aquests fenòmens han estat més especialment estudiats.

Així, els man-tsé (2) del Se-Txuen, abandonen llurs cases d'estiu i van a viure amb els seus ramats sobre els alts pasturatges que dominen les terres baixes des d'alçades de 3.500 m. i més. Al Tibet, els pastors del Djrougon abandonen llurs poblets de pedra i fusta per traslladar-se a altres pastures, on tenen també altres poblets. Aquest és un cas veritable de nomadisme. Però, en canvi, a l'Himalaia, hi ha veïnats d'estiu als quals sols fan cap els pastors amb llurs famílies i el bestiar, constituint una forma de transhumància, a l'igual

(1) País als vessants meridionals de l'Himalaia, entre el Nepal i el Butan.

(2) Tribu xinesa, els individus de la qual tenen un bon tipus, i que no semblen de raça groga. Alguns etnògrafs suposen que són els descendents de la raça autòctona del país.

que la pujada dels ramats de les valls catalano-franceses als alts herbeis del Carlit, del Puigmal i del Canigó.

LES MIGRACIONS PASTORALS ALS ALPS

Per comprendre millor aquestes varietats, prendrem, com exemple, els tipus principals que hom ha trobat als Alps.

De primer antuvi, quins són els elements d'aquesta vida pastora] alpina? Un d'ells, el primer de tots, és el fet d'existir pasturatges als cims, veritables estepes d'altitud, les que poden ésser utilitzades durant el temps de la calor, i vers les quals han de desplaçar-se els animals, i amb ells tota la gent, o una part solament. Per altra banda, a les terres baixes pot donar-se el cas que el bestiar pugui continuar pasturant tot el temps d'hivern, però generalment caldrà que els animals siguin abrigats i mantinguts; altrament dit, que siguin sotmesos a l'estabilització. Així, els dos termes principals, són: l'estabilització a l'hivern i el recorregut dels pasturatges a l'estiu. Resta saber com es reparteix l'any entre les dues formes, i quines transicions intermèdies hi dominen, donada la molta variació de llurs aspectes.

La separació entre les dues formes no és pas brusca, perquè és molt rar que els animals, un cop les portes de llurs estables han estat obertes, pugin de dret vers els pasturatges d'estiu. Hom pot dir que sempre hi ha un període de transició abans i un altre després de l'estabilització. En baixar de la muntanya, les bèsties continuen passant al ras de sol a sol, i a les nits, a l'estable, fins que arriben les gelades i les neus. Així mateix, a la primavera, surten diàriament al camp abans d'anar-se'n als pasturatges muntanyencs.

Gràcies a aquests períodes intermedis, les dates de la pujada i la baixada poden ésser fixades d'una manera permanent: sortida el 25 de juny; entrada a la fi de setembre. Els animals resten així en les altures cosa d'uns tres mesos, i com l'estabilització, pròpiament dita, té una durada de tres o quatre, resulta que l'any pastoral es troba, doncs, dividit en quatre parts, quasi bé iguals.

En els casos de migració pastoral que coneixem a Catalunya, hem trobat quasi les mateixes dates: pujada a muntanya pels volts de Sant Joan, baixant-ne per Sant Miquel. En alguns indrets les vaques baixen per la Mare de Déu de setembre. Per Totsants el bestiar de llana se'n va cap a les terres baixes, i en puja per la Santa Creu.

Tant l'estabilització a baix com el sojorn a dalt, poden, per altra part, presentar formes de transició; demés, l'ascensió a la muntanya pot oferir nivells intermedis.

Passem a estudiar-los:

Sobre mateix del poblet d'hivern hom pot trobar la *remue*. És generalment un veïnat que es troba a la zona de conreus i on va la família amb el bestiar, ja sigui per fer-li consumir el ferratge que hi ha guardat, ja sigui per fer-hi péixer els animals en condicions diferents a les de la zona d'estabilització. Aquest és l'indret on hi ha les *granges*, en les quals el bestiar pot passar encara algunes setmanes d'hivern, sots la cura d'un o més d'un dels individus de la família.

També a la part inferior de la zona pastoral hom troba la *montagnette*, que pren diferents noms al voltant dels Alps: *mayen*, al Valais, Suïssa francesa; *voralm*, a la Suïssa alemanya; *maien-san*, a l'Alemanya; *casolare*, al Tirol; *fourest*, a la Val Pellice (1); *stavolo*, als Alps Càrnics, i *casina*, a la Val Camònica (2). És un habitat pastoral on fan estada els animals a la primavera i a la tardor, el qual pot tenir també conreus, de manera que molt sovint és mixte. La família pot anar-hi tota, o bé enviar-hi alguns dels seus individus amb el bestiar.

Probablement existeix o ha existit a Catalunya un mot equivalent: el mot *muntanyeta*. L'hem trobat com a present a La Vansa (3), entre els termes de Pedra i Coma i Guixés, entre 1.500 i 1.700 m. sota la «Muntanya» de Pujol que arriba a 2.000, i l'hem vist a la toponímia de la Vall d'Aran; Muntanyeta-Rasa d'Urru i Muntanyeta de Vilamós, i, a prop de Montgrony, en diuen Les Muntanyetes d'un indret amb pocs prats on el bestiar va per una curta temporada. I probablement fa també referència a aquest significat del mot la cançó popular, que diu:

«Què li donarem a la pastoreta?
 Què li donarem per anà a ballar?
 Jo li donaria una caputxeta,
 i a la *muntanyeta* la faria anar.
 A la *muntanyeta*
 no hi neva ni plou,
 i a la terra baixa
 tot el vent ho mou».

(1) La Val Pellice és una petita vall que s'obre a la frontera franco-italiana, oposada a Queyras, portant les aigües al Po, que neix no lluny d'ella.

(2) La Val Camònica és una altra vall italiana, però molt més extensa que l'anterior, oberta en els Alps de Bèrgam i que acaba en el llac Isso, les aigües de la qual són recollides pel riu Oglio, afluent del Po.

(3) Emprem aquesta grafia «La Vansa» perquè sembla que va dominant. Darrerament la dona també En S. Filella, en el seu opuscle *Sota l'esguard del Cadí*, en la bona carta que hi va adjunta. No obstant, M. de Montoliu dona «Lavansa» i diu: «El nom consta en l'Acte de Consagració de la Seu d'Urgell: «ualle *Lavancia*». No té res a veure amb el radical èuscar *laban* «llisquívol, suau», (*Butlletí de dialectologia catalana*, 1922). Però, aquest mot no tindria a veure, més aviat, amb altres noms semblants de rius que cita Camille Jullian: l'Avance, de Gascunya; l'Avenza, de Toscana, i l'Avenche, de Suïssa? (*Histoire de la Gaule*, vol. 1, pag. 116).

En fi, ja en plena regió pastoral, hom troba la *mntanya* que és la zona d'habitat temporer en el ple estiu. És aquest un pasturatge amb habitacions més o menys confortables. Pot dividir-se en *mntanya* (1) *sense llet*, és a dir, *mntanya per la carn* o *d'engreix*, quan solament hi ha bous, bovins joves o bestiar petit; i *mntanya per llet* quan el que hi ha són vaques. Demés, hom pot considerar, encara, la *gran mntanya*, quan s'hi reuneix gran nombre de bestiar en cooperació, i la *petita mntanya*, quan es tracta de petites explotacions familiars.

En aquest darrer cas és quan la gent hi resta en més o menys nombre.

Fixats aquests termes, veurem ara com la vida dels homes i del bestiar pot organitzar-se en relació a les necessitats d'aquells i d'aquest. La complexitat que això presenta és extraordinària. Per veure-ho examinarem els casos d'una sola vall alpina: la Tarentaise.

ALGUNS TIPUS DE MIGRACIONS PASTORALS (2)

Tipus Val de Tignes.—El moviment dels ramats consisteix en anar a l'alp, és a dir, a la mntanya, i retornar-ne. És un cas senzill.

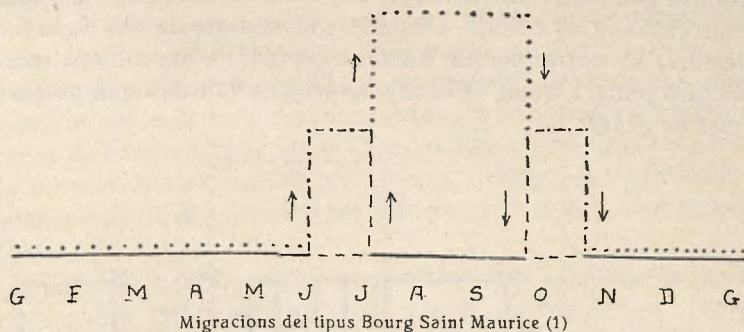
Tipus Bourg Saint-Maurice.—Abans d'arribar a la mntanya es passa ja per graons intermedis: les mntanyetes. El bestiar les ocupa a la primavera i a la tardor. Aquí les mntanyetes són solament pastorals (descomptant algun petit tros plantat de cols). Per això la mà d'obra hi és poc nombrosa; la mntanyeta és habitada només per una part de la família, la mestressa i les criatures, i durant algunes setmanes tan sols. I, quan el ramat baixa de la mntanya, s'atura per menjar el fenc que els homes han segat abans.

Aquest tipus es troba en regions on no són conreades les mntanyetes o bé en aquelles altres que tenen conreus a bastament més avall.

Tipus Sainte Foy.—En aquest cas les mntanyetes són agrícoles, i pastorals ensems, perquè la gent no tenen lloc suficient a baix per establir-hi els conreus necessaris a llur subsistència, i això fa que tota la població hi munti. Hi resten, de la fi d'abril a la fi de juny, per la sembra i altres quefers, i, mentre els pastors pugen

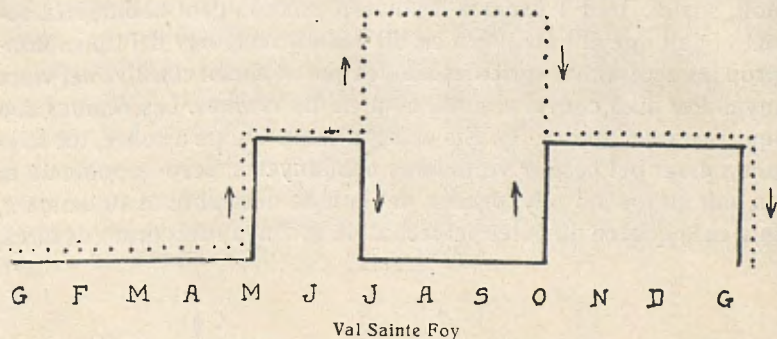
(1) L'autor usa aquí la paraula «montagne» amb el significat ramader que hem trobat a Catalunya pel mot «mntanya», com hem dit abans.

(2) Aquests tipus, junt amb les gràfiques amb què els acompanyem, són extrets del llibre ja citat, del Prof. Arbós, *La Vie Pastorale dans les Alpes françaises*.

a la muntanya amb el ramat, la resta de les famílies baixen a la vall per atendre les feines dels camps, i tornen a la muntanyeta a fi de setembre, que és quan hi davalla el bestiar amb els seus guardians, quedant-s'hi junts fins el 1.er de gener, data en la qual se'n van avall.

Aquest tipus és un cas de vertader nomadisme a dos estats, amb una proporció de set mesos contra cinc.

Tipus Champagny.—Presenta el mateix principi que l'anterior, però més complex, car des del 24 de juny fins a la fi de setembre,

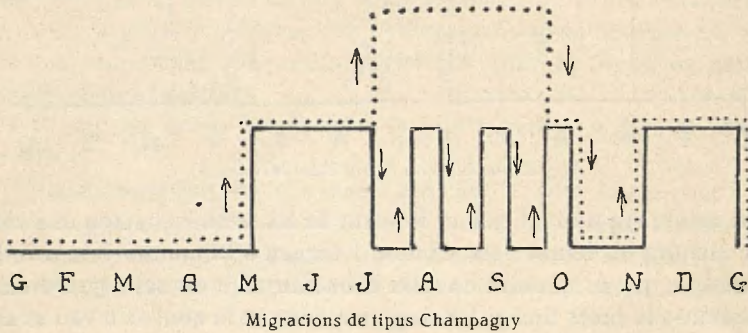
(1)

- Grup humà i grup animal reunits.
- » » sol.
- Grup animal amb els pastors solament.
- Una part del grup humà sense el bestiar.
- Una part del grup humà amb el bestiar.

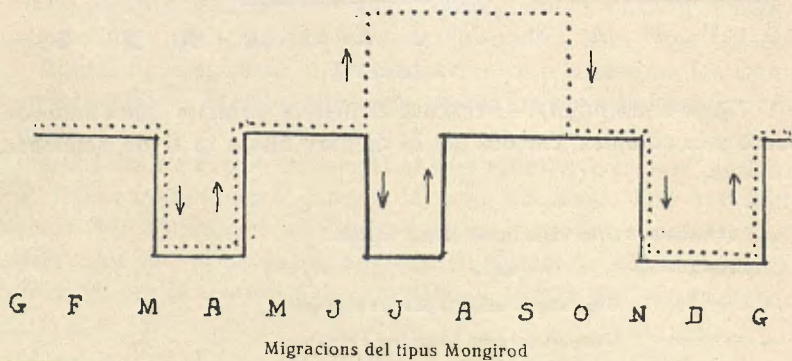

Anants i vinents entre les diferents estades.

habita la gent, alternativament, el llogarret i la muntanyeta, seguint la successió de les collites. L'estada a la muntanyeta des de la fi de setembre, és curta, perquè baixen molt aviat a aprofitar la rebrotada dels prats, i, quan ve la neu, retornen a dalt fins que comença el mes de gener.

Tipus Mongirod.—Aquest poblet es troba en una zona acongosada de la Tarentaise. El fons de l'estreta vall és calent a l'estiu i, molt sovint, fred i bromós a l'hivern. Així, la gent habita més sovint el dalt que el baix. Però en un habitat temporal del tipus Mongirod les necessitats agrícoles són les que dominen el tràfec del viure anyal. Per això canvia el nom: hom en diu *remues*. Les *remues* són aquí l'estatge inferior (1). Els vilatges estan situats a sobre, tot i venint a ésser pel bestiar vertaderes muntanyetes, però la població hi viu vuit mesos per any: primer, de la fi de desembre al 10 de març, data en la qual en davallen pel treball de la vinya i dels prats; després,

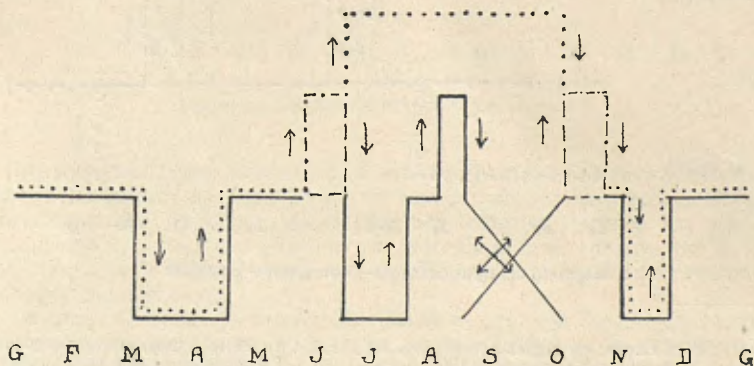

(1) Així com la muntanya per gradació dona lloc a la muntanyeta, el vilatge dona lloc a la *remue* quan els conreus han d'ésser repartits en dos estages: al nivell del poble i a la *remue*. Aquesta pot estar a sota o a l'altre estatge sobre d'aquell.

pugen al vilatge fins al moment de l'*alpage*, o sia, l'anar-se'n a la muntanya, que és quan els pastors, amb el bestiar, hi pugen. Aleshores la gent torna a davallar a les *remues*, per segar i collir. Acabades aquestes tasques fan una llarga estada, de prop de quatre mesos, al poblet, i durant aquest temps, a fi de setembre, baixen els ramats de la muntanya. En acabar l'octubre, gent i bestiar passen dos mesos a la vall, aquella per veremar i aquest per consumir el ferratge recollit. A primers d'any tots pugen de nou al llogarret, fins al març.

Tipus Mâcot.—Són pobles situats a la part solellada de la vall. Tenen bones terres a baix: vinyes, vergers, terres de blat i prades. Més amunt, a 1.100-1.200 m., camps en els replans, que constitueixen les *remues*. I encara més amunt es troben les muntanyetes.

Tenim, doncs, quatre tipus d'habitat superposats: poble, *remue*, muntanyeta i muntanya. Propietaris hi ha que tenen fins a quatre cases d'habitació! No obstant, són el vilatge i la *remue*, els estatges que dominen els altres dos d'una faísó quasi igual. L'hivern el passen famílies i bestiar a les *remues*, sobre la vall boirosa; durant els mesos de març i abril baixen tots al poblet, on es treballa la terra, sobretot la vinya. A primers de maig, la caravana retorna a la segona estada. Pel juny, els ramats, amb una part de la gent, pugen a la muntanyeta. L'endemà de Sant Joan, mentre la resta de la gent baixa al poble per les collites, els pastors, sols, pugen, amb el bestiar, a la muntanya. Acabades les collites a baix, la gent puja a fer-les a les *remues*, i després a segar el fenc a les muntanyetes. De mitjans d'agost fins al 25 de setembre no hi ha cap regla: es puja i es baixa segons les conveniències de les diverses collites a fer. En aquesta

Migracions del tipus Mâcot

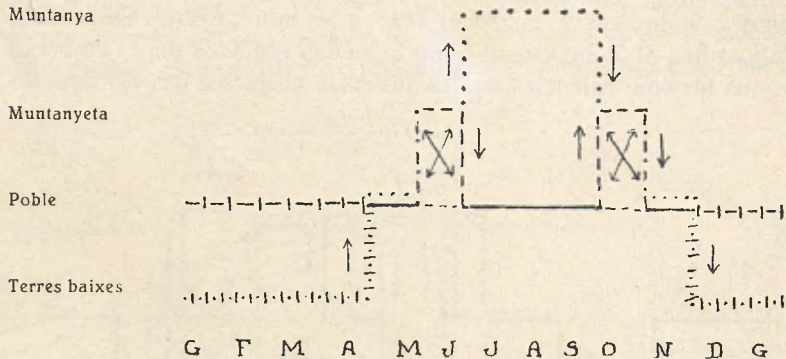
darrera etapa, dones i criatures van a trobar el bestiar que ha davallat ja fins a la muntanyeta, per realitzar les manipulacions de la llet; baixant després esgraonadament a la *remue* i, a la fi, tots aplegats al poble, on s'estan fins al 25 de novembre, que se'n van a la *remue* a passar l'hivern.

Les migracions pastorals a Catalunya presenten característiques diferents de les que mostren aquests tipus de la Tarentaise.

Els pocs casos de transhumància directa que ja hem apuntat, podríem considerar-los semblants al tipus migratori de Val de Tignes, amb la diferència que el recorregut en els nostres és més llarg, car la muntanya es troba allunyada dels pobles ramaders. A més que pot caber el dubte de si ens eixiríem de la «geografia de la muntanya» referint-nos a pobles com Artesa de Segre, que ja són al peu del pla.

Però, en canvi, hem pogut anotar un parell de tipus que tenen característiques pròpies. Els descriurem, a manera d'assaig.

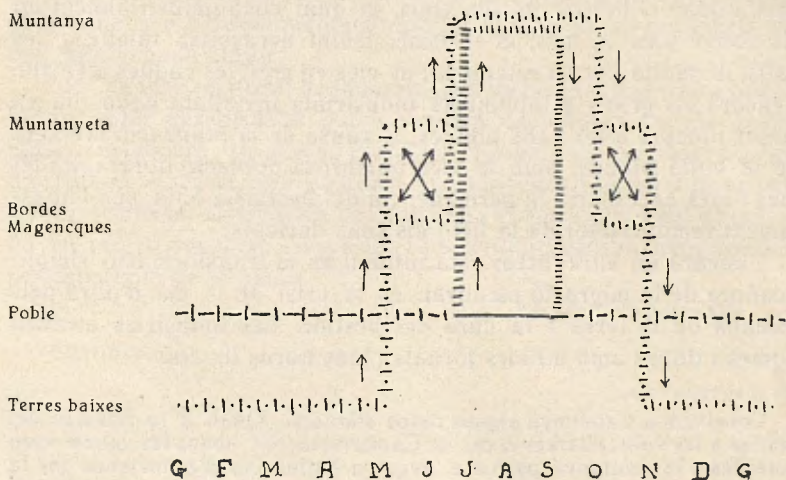
Tipus Setcases-Montgrony-Castellar de N'Huc. — Els ramats de llana, amb els pastors, passen, de Totsants fins a la Santa Creu, a la terra baixa, a un centenar de quilòmetres lluny (Empordà, Vallès o Penadès), mentre el bestiar boví ha restat establitzat al poble, sota la cura de la gent de la casa. Durant el mes de maig, el bestiar pastura pels volts del poblat. A primers de juny tot el bestiar, vaques i ovelles, se'n va cada dia cap als conreus alts, i baixen a dormir al poble, acompanyant-los els homes que preparen les terres. Per Sant Joan, definitivament els ramats pugen a la muntanya, on es queden, amb els pastors, fins a Sant Miquel, i aquest dia davallen al poble per fer els anants i vinents als conreus alts, mentre els homes fan la sega i la sembra, acabada la qual cosa encara les bèsties peixen algun temps pels voltants del poble fins que el fred els fa fer via cap a la plana.

Migració del tipus Setcases—Montgrony—Castellar *

(*) Hem emprat els signes pertanyents del llibre d'En Felip Arbós, més els següents: per indicar el bestiar de llana sol; — | — | — | el grup humà amb bous i vaques; | | | | | el bestiar boví amb els pastors, mentre que els altres ratllats que fan referència al bestiar engloben els animals ovins i bovins.

Tipus Gisclareny-Saldes-Gòsol. — L'anterior és un tipus a quatre estats; aquest en té cinc. El bestiar de llana hiberneja també a la plana (Vallès, Pla de Bages, Penadès, Urgell), i a un centenar de quilòmetres de distància. El bestiar, cap a mig maig, arriba al poble, i se'n va amb els homes a les bordes (Gòsol) o corrals (Saldes), que es troben a una hora, a Gòsol, i més lluny a Saldes. D'allà el fan anar i venir diàriament de la muntanya — podríem dir-ne muntanyeta. En tot aquest temps la vacada ha restat al poble; però, per Sant Joan, vaques i ovelles són dutes pels pastors a l'alta muntanya, de vegades a indrets diferents, per aprofitar l'herba, ja que el bestiar boví no l'arrana tant, i després la pot aprofitar el bestiar de llana. A Saldes envien les ovelles a la Serra d'En Cija, on per no haver-se reservat l'herba no poden anar les vaques, mentre aquestes són enviades a Les Costes, en els vessants del Cadí, i quan baixen el 8 de setembre cap al poble, hi pugen els ramats ovins. Per Sant Miquel baixa aquest bestiar, i encara fa estada a les bordes, per aprofitar l'herba de la muntanya que hi ha sobre els conreus. Per fi, el bestiar de llana, amb els pastors, se'n va a passar l'hivern a la plana.

Migració del tipus Gisclareny—Saldes—Gòsol

Les característiques diferencials d'aquests dos tipus nostres amb els que ens descriu l'autor, són que hi ha un estatge inferior, netament pastoral, molt allunyat del poble; que la característica agrícola es barreja tan poc a la migració ramadera que quasi no pot ésser tinguda en compte; que hi ha una diferència de règim per vaques i ovelles, i que la família no pren part en aquestes migracions.

La causa essencial d'aquestes diferències és que, a la Tarentaise, la cria del bestiar es fa per la carn i per la llet, i a casa nostra es fa sobretot per la carn; i, demés, que a les nostres muntanyes domina la cria de les ovelles. Creiem, no obstant, que aquests casos són estades de transició.

LES TRANSFORMACIONS DE LA VIDA PASTORAL

Tots aquests tipus, amb les anades i vingudes de la gent i del bestiar, donen una idea suficient de com és complexa la vida pastoral a muntanya. Però el que fa créixer encara més la seva varietat, és que aquestes formes es troben, elles mateixes, en estat de transformació. Als Alps la vida pastoral es troba en decadència. Els progressos de l'agricultura permeten, en efecte, cada dia més, prescindir de les prades de dalt a la muntanya, a causa de l'extensió que van prenent els prats naturals i artificials de baix. D'altra banda, la creació de les *fruiteres*, és a dir, d'establiments industrials on hom treballa i transforma la llet, contribueixen també a la decadència, car aquestes manufactures volen tenir el bestiar a la vora, perquè situades com són a les parts baixes haurien de vagar a l'estiu quan el bestiar és als cims, la qual cosa industrialment no els convé pas. A més, el turisme, tenint necessitat, també a les valls, de molta llet, fa retenir-hi, de més en més, les vaques a l'estiu. I encara els grans establiments industrials instal·lats cada dia en major nombre a les valls alpines, a causa de la utilització creixent de la hulla blanca, amb la seva nombrosa població obrera, ha fet més i més necessària la permanència del bestiar a baix per l'abastament remunerador de la llet i els seus derivats.

I encara un altre factor està influint en la transformació simplificada de la migració pastoral: és la crisi de la mà d'obra pels treballs de la terra i la cura del bestiar. Les indústries atrauen homes i dones amb millors jornals i més hores lliures.

Coneixem a Catalunya alguns casos similars. Quan a la retenció del bestiar a les valls, citarem el cas de Camprodon, on abans les vaques eren portades a la muntanya, però ara, degut a l'afluència d'estiuejants, que fa que la llet es pagui bé, són conservades al poble o a les masies. Igual cosa deu passar a les altes viles estivals, com Ribes, Olot, Puigcerdà, etc.

També l'escassetat de pastors es fa sentir a casa nostra. És el plany que hem recollit dels propietaris de les valls altes del Cardoner, del Llobregat, del Ter i del Fresser. Hi ha masoveries de muntanya que deixen de tenir bestiar si no tenen algú de la família que en pugui tenir cura (Vall d'Ora). Els homes, els nois i les noies s'estimen més anar a treballar a les fàbriques d'aquests rius que menar els ramats a les pastures.

Aquesta sèrie de fets novells i renovadors donen resultats variats. Hi ha empressaris que porten bestiar foraster. Hi ha qui fa pujar i baixar el ramat diàriament, la qual cosa és un mal sistema, perquè fadiga les bèsties, constituint per això una etapa vers

l'abandó definitiu de la migració. També n'hi ha que substitueixen el bestiar de llet per bestiar de carn, que no vol tanta cura.

En aquesta evolució encara s'observa un altre grau: que els bovins són substituïts pels ovins, que ve a ésser la darrera fase abans de l'abandó complet de la migració pastoral.

Responent a aquesta transformació, es creen els ferratges artificials per tot arreu dels Alps, i sobretot als Alps del sud. Aquests nous conreus reemplacen els que abans hi havia i estalvien l'utilització de les prades altes: prades de segar i prades de péixer. Aquestes conseqüències, cal dir que són favorables a les muntanyes: el bosc torna a la seva possessió natural, els vessants es refermen i el paisatge vegetal reprèn la seva harmonia.

D'altra banda, els animals són més ben alimentats i són criats cada dia més a l'estable. És el cas que ja es dona amb els moltons, als Alps del sud, on es fa la cria de l'anyell gras. Quant als bovins, se'ls dona una sobrealimentació, per tal que donin un rendiment de llet cada vegada major.

Així, la vida pastoral de muntanya es va semblant, a poc a poc, a la que s'ha desenrotllat d'una manera esplèndida en els grans països ramaders de plana: Flandes, Normandia, Anglaterra. Les diferències entre la vida pastoral muntanyenca i la del pla, serien, doncs, sobretot, diferències de graus en l'evolució: trobant-se aquella en retard respecte a aquesta, i presentant, generalment, formes persistents la de la plana.

RAOUL BLANCHARD

(Continuarà).

(Trad. i notes de P. V.)

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
 REFUGI = CÈSAR A. TORRAS.
 PRAT D' AGUILÓ, SERRA DE CADÍ

El Refugi Cèsar A. Torras

A prec d'uns quants admiradors del malaguanyat Cèsar August Torras i de la seva obra, la Junta Directiva del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, prengué l'acord de canviar la forma d'homenatge del que fou el seu digníssim President durant llargs anys i que tant va treballar per l'Entitat i per l'excursionisme en general. En lloc d'erigir un padró commemoratiu al coll de La Marrana, com era el primer acord, es va creure més convenient la construcció d'un Refugi lliure que porti el seu nom, a serra de Cadí. Aquest acord va ésser després ratificat per unanimitat en la darrera Junta General.

Amb aquest Refugi s'honora no sols la seva gran figura sinó que es prossegueix la tasca per ell començada, ço és, crear una xarxa de dites construccions a la nostra muntanya, facilitant així el desenrotllament de l'excursionisme. S'ha escollit com a punt

més convenient la serra de Cadí, per haver sigut vers aquesta serra on ell dirigí els seus esforços en els seus últims temps, iniciant les gestions per crear un Refugi a les proximitats del coll de Tancalaporta, però que no es pogué dur a la pràctica per dificultats imprevistes.

És el Cadí, amb el Pedraforca, la serralada més interessant i bella del Pireneu oriental, però és poc coneguda per les dificultats que hi ha en poder-la recórrer, degut a la seva gran extensió i a l'allunyament dels poblats respecte als cims, especialment en el seu extrem de llevant. Aquest és el motiu perquè moltes de les excursions dirigides vers aquests indrets fracassen, éssent ja de temps una necessitat sentida per tots aquells qui l'han reconeguda, l'existència d'un Refugi.

Després d'algunes excursions d'exploració, i estudiat detingudament el futur emplaçament, s'ha trobat que el lloc més apropiat és el Prat d'Aguiló, en els vessants septentrionals de la serralada. Està situat a 2000 m. d'alt. en uns rasos alevats sots el coll del mateix nom, conegut també pel Pas dels Gosolans, posseint bosc i aigua propers, elements que cal tenir en compte en projectar un Refugi. El Prat d'Aguiló és un dels punts de partida o arribada més estratègics de la serra. A continuació indiquem alguns horaris d'accés al futur Refugi:

De Martinet, per Montellà, 4 hores.

De Martinet, per l'ermita de Bastanist, 4 hores i mitja.

De Bellber, per Nas, 4 hores 30.

De Bagà, pel coll de Tancalaporta, 7 hores 30.

De Gòsol, pel Pas dels Gosolans, 7 hores.

De Gresolet, pel Comabona, 4 hores 30.

Tenim, doncs, que sortint de Barcelona al primer tren i agafant l'auto que fa el servei a la Seu d'Urgell, es pot arribar còmodament al Refugi a la caiguda de la tarda. Des d'aquí, en menys de dues hores, es puja al Comabona (2525 m.) i Puig Tarrés, cims orientals de la serra, i, seguint vers a ponent pels principals cims de la serra, en 5 hores es va al punt culminant o sigui el Puig de la Canal Baridana (2638 m.) Es pot completar l'excursió, baixant per Querforadat a Martinet o a Sant Vicens per Cava o encara a Gòsol o Tuixent. Una excursió interessantíssima serà seguir tota la serralada fins al seu acabament pel costat W. i davallar a la Seu d'Urgell. Amb el nou Refugi Cèsar A. Torras quedarà establerta

una xarxa que permetrà recórrer, sempre per carena, des d'Ull de Ter fins a la Seu, profitant, per pernoctar, Núria, La Molina, Hostal de la Font del Faig i el futur Refugi, fent-se de pas les ascensions de Bastiments, Pics de l'Infern, Puigmal, Puigllançada, Padró dels Quatre Batlles, Serres de Moixaró i Cadí.

També s'ha tingut present l'excursionisme d'hivern que cada dia compta amb més adeptes i que s'anirà estenent tant com augmentin els refugis de muntanya. Tot el vessant N. de la serra de Cadí és una encinglerada muntanya impracticable en època de neus; únicament el coll de Prat d'Aguiló és factible a l'hivern, a més de la Canal Baridana sobre el poble de Cava, la inclinació de la qual és molt dreta i demés perillosa per les allaus; per tal no és aconsellable. Des del Refugi es podrà pujar perfectament al Comabona, els pendents del qual, exceptuats els septentrionals, són ben apropiats al ski, i també es podrà efectuar l'ascensió del Puig de la Canal Baridana, encara que hi ha un dolent passant en el Pas del tuc del Cabirol, però, fora d'aquest, tota la carena és perfectament skiable.

Aquest Refugi serà lliure, això vol dir obert a tots els passants, i el projecte és degut a l'arquitecte En Josep Danés que ha tingut molt en compte les dificultats que presenten aquestes construccions, havent resolt perfectament els greus inconvenients observats en els refugis existents aprofitant, demés, l'experiència que tenim dels propis d'Ull de Ter i La Renclusa.

La planta ve a ésser un quadrat lleugerament allargat per un dels seus costats, i l'espai útil o interior és de 6 m. 25 per 5'50. Està dividit en tres seccions; en les dels extrems s'hi troben les lliteres dividides en quatre compartiments per banda, dos d'ells sobreposats, amb lloc total per dormir còmodament 32 persones i al centre queda l'espai que servirà de menjador i cuina, contenint unes taules, bancs, una llar i una cuina-estufa.

L'edifici queda enlairat sobre una base de pedra seca, que al mateix temps que servirà perquè la neu no colgui la porta a l'hivern, evitarà l'humitat per capilarització. La coberta està resolta per medi d'un enginyós procediment, quedant un espai pel que circularà sempre un corrent d'aire que, a més d'evitar les humitats que es puguin produir per les goteres, formarà una capa aïsladora de les temperatures extremes de l'hivern i estiu.

També, per impedir els corrents d'aire i que la neu entri a l'interior, hi haurà tres portes en l'entrada.

No dubtem que aquest Refugi constituirà un verdader tipus d'aquestes construccions en el Pireneu; en ell s'ha buscat que dintre

UN DETALL DE LA SERRA DEL CADÍ

EL PRAT D'AGUILÓ I COLL DE TANCALAPORTA

CLF. LL. ENTABEN

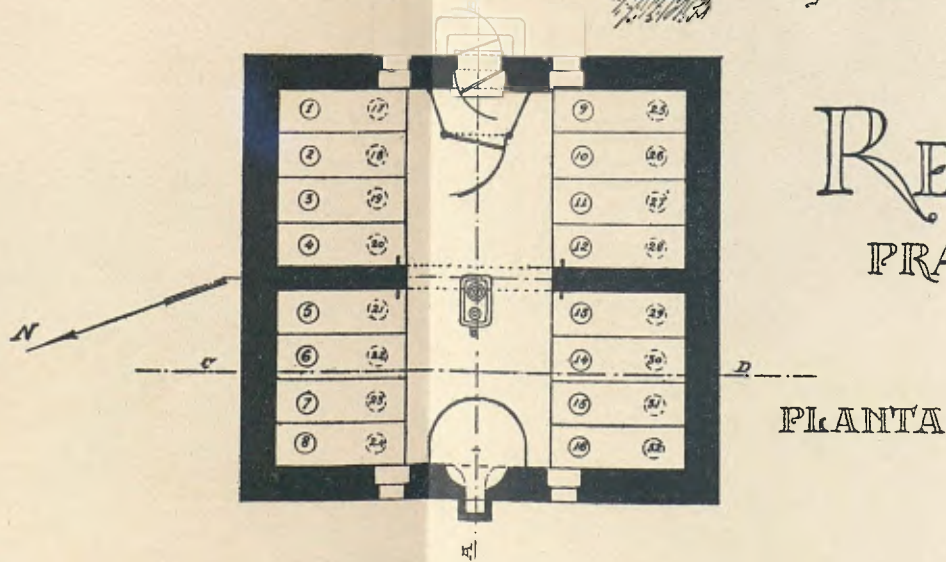
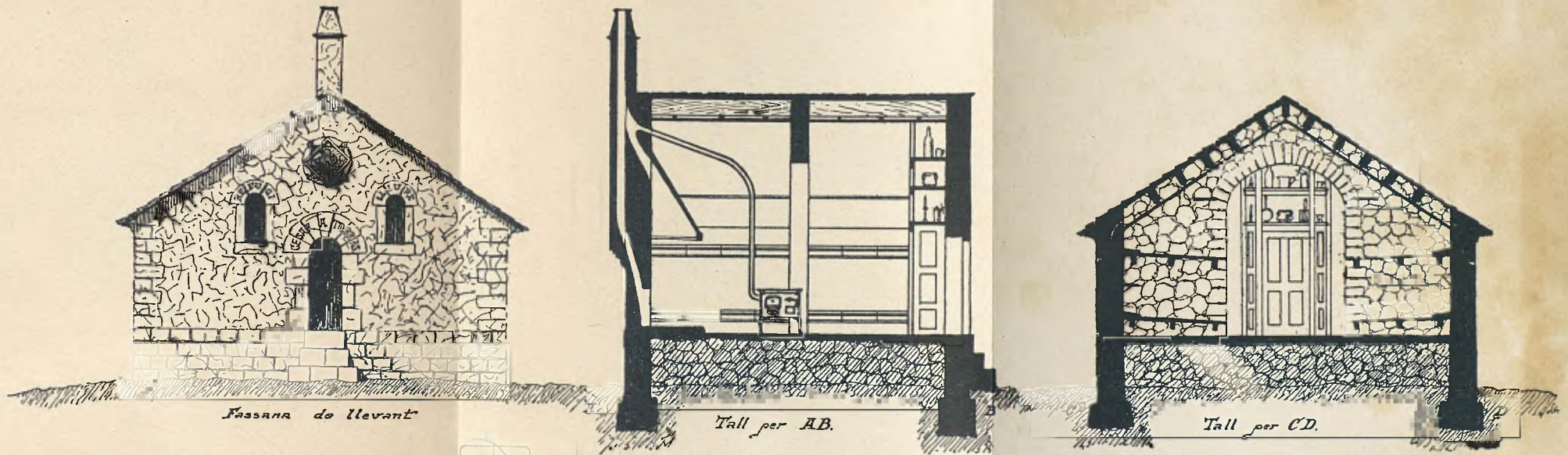
COLL I PRAT D'AGUIÓ

LA SERRA DE CADÍ DES DEL COLL DE PRAT D'AGUIÓ

CLS. LL. ESTASEN

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

REFUGI: CÉSAR A. TORRAS
 PRAT D AGUILÓ: SERRA DE CADÍ

~~ESCALA 1:50~~

BARCELONA 12 NOV. 1924

l'Arquitecte
 Josep Danes i Torras

d'un refugi econòmic hi hagi cabuda pel major nombre de persones. A primera vista sembla exagerat que s'hagi procurat espai per 32 persones, contant el lloc per dormir a 66 cm. per a cada una; però s'ha de tenir en compte que l'excursionisme català està creixent amb forta empena i el que avui és més que suficient, en alguns anys serà petit, tal com està succeint actualment amb el Xalet d'Ull de Ter. Demés, aquesta regió està cridada a veure's molt concorreguda pels excursionistes, quan el ferrocarril Transpirenàic funcioni amb regularitat; aleshores l'excursió a Cadí es farà solament en dos dies.

S'han començat ja les gestions necessàries per a obtenir la concessió del terreny on deu aixecar-se el Refugi i esperem emprendre les obres al començament d'estiu a fi de que quedi ja acabat cap al setembre. Ara tenen la paraula els senyors Socis i tots aquells que sentin l'excursionisme i, encara, els que vulguin complir el deute contret amb el que va ésser un dels primers capdavanters de l'excursionisme català, En Cèsar A. Torras, aportant el seu ajut material inscrivint-se a la subscripció iniciada per a la construcció del futur Refugi.

LLUÍS ÉSTASEN

En honor de Cèsar A. Torras

COM ja s'havia anunciat, el dia 24 del passat mes d'agost, tingué lloc al Xalet-refugi d'Ull de Ter l'acte de la col·locació i descobriment d'una artística placa de marbre i bronze que el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA dedica a la memòria del seu inoblidable president i propulsor de l'esmentat xalet, En Cèsar August Torras.

La festa consistí, senzillament, en una missa de campanya dita pel reverend senyor rector del poble de Setcases, al districte municipal al qual pertany el Xalet, amb assistència del senyor alcalde de Setcases, alguns individus de la família del senyor Torras, bon nombre de socis del CENTRE i una nombrosa representació de la colònia estiuenca de Camprodon, d'on era el senyor Torras fill adoptiu.

Seguidament es procedí al descobriment de la làpida, llegint el senyor Secretari del CENTRE el següent parlament del president, En Joan Ruiz i Porta, que per causes imprevistes, no pogué assistir a l'acte.

SENYORES I SENYORS:

Ara ens trobem en la plena solemnitat d'aquest acte, en mig de la gran Naturalesa, en la solitud augusta de les muntanyes, per donar compliment a un acord del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA; un acord tot ple de devoció i afecte, per tal com honora la bona i eterna memòria de l'home que més ha treballat i estimat la Terra Catalana en el caire de l'Excursionisme, escrivint-ne, després de recórrer-la pam a pam, els seus volums admirables, veritable *corpus* de consulta: les *Guias-Itineraris del Pirineu Català*, breviari de l'excursionista, volums gentils com un text de filets d'or i d'inicials policromades; de capçaleres opulents i de planes miniades, com el *Llibre d'Hores d'una Princesa*; obra feta amb el mateix amor que l'orfebre el treball d'argenteria; amb el mateix daler que el jardinar cuida les flors; amb la tendresa que té la mare pel fill de les seves entranyes, oh gran Mestre de l'Excursionisme i volgut President, inoblidable César A. Torras!...

Ell, el fill adoptiu i predilecte de Camprodon, el pireneista insigne, va ésser qui va tenir la concepció d'aquest edifici, on celebrem, dedicant-li la present cerimònia, com un combregar general en l'oratori de la casa pròpia; en el *Xalet-Refugi d'Ull de Ter*, santuari i llar volguda de l'Excursionisme Català, que ell va estructurar a cops de somnis i d'illusions.

Ja cal que l'estimem força aquest edifici, i que fem de manera que sigui respectat per tothom, evitant les malifetes, les grolleres profanacions de què n'és víctima massa sovint; car com més voler li posarem, tant més enaltirem el nom d'En Torras.

No hi ha cap any que no sigui aquest Casal, objecte d'algun atemptat covard i incivil, i això clama justícia.

Jo no comprend, per més que m'hi esforci, com es cometen aquestes salvatjades.

Aquest Casal, bastit amb totes les angúnies i sacrificis del CENTRE, hauria d'ésser mirat amb tota mena de respectes, com un hospital o una llar inviolable, i no pas, com succeeix ara, que és esbotzat amb dolorosa freqüència, per gent sens escrúpols, gent inculta, que sota la capa d'excursionistes—quiscuns n'hi ha que ni en són ni n'han estat mai,—aprofitant-se del despoblat, rebenten les portes i les finestres, ho malmeten tot, i roben el que els plau, mateix que lladres de camí ral, i encara, aquells són més nobles i cavallers, car s'exposen a anar a raure a la presó, o a que els matin...

I quan hom fa la comparança amb la cultura d'altres països, on els Xalets-Refugis ni tan sols es tanquen mai, tot i estar proveïts d'estrís d'utilitat, i no s'hi toca ni un fil de roba; en fer-ne la comparança, dic, la cara cau de vergonya.

* * *

Mes no hem pas vingut avui a fer lamentacions ni a formular greuges per danys i ofenses rebudes, sinó a celebrar aquesta cerimònia, amb la mateixa colpidora emoció que si poséssim un retaule a l'altar major, o com si celebréssim l'entronització dels nostres amors davant de l'ara santa de la Pàtria.

Hem vingut aquí a posar, frec-a-frec de la Imatge de la Verge de Montserrat, la Santa Patrona de la nostra Catalunya, la làpida commemorativa, que, com un Diploma d'Honor, dediquem al President mort, document de llegenda senzilla, però d'eloqüència cor-prenedora, que dirà als propis i als estranys, l'agraïment i devoció que sentim per En Torras.

I aquest cerimonial hem volgut que comencés, abans que tot, amb la celebració del Sant sacrifici de la Missa, per tal que l'acte resti ben santificat, en el gran circ de Murens, en plè Pireneu, tocant la ratlla de França, sentint les cançons que modulen les cascades i les fonts, i les estrofes del vent que acarona les valls gemades i els turons altívols d'aquesta comarca incomparable, que Déu, com un privilegi especial, ha atorgat a la nostra Pàtria volguda.

Des d'avui, el *Xalet-refugi d'Ull de Ter*, restarà ungit, amb el devot romiatge dels que han vingut — la Déu i Pàtria vos ho paguin — a donar aquesta nota de simpatia i de patriotisme, d'aquest patriotisme que no minvarà pas mai, mentres no s'estronqui la meravella de llum i de color de vidre dels estanys; mentres la boira adorni, com un vel nupcial, els cims de les nostres muntanyes, i els torbs i les tramontanades passin, cantant, per entre els pins i les fagedes els seus himnes de gegant, i la neu emmantelli els turons i s'estengui per les valls, encatfant-les de plata....

* * *

L'acte d'avui, és senzill i ple d'humilitat, com escau a tots els actes del CENTRE; emperò no hi manquen pas les notes grandioses de suara fa uns moments, en alçar-se, mateix que en la Catedral, imponent i augusta, l'Hòstia Sacrosanta, blanca com la flor de la *edelweis*, com no han mancat, tampoc, les palpitations de les nostres ànimes, ni les emocions més fondes; i això aconsola i recomforta.

* * *

Jo voldria que en anar-nos-en d'aquí, el record ens resultés ben agradable, i que la fadiga de la jornada devingués ben esmerçada, com aquelles bones accions i aquells actes meritoris que realitzem durant la vida, i un jorn els contem als fills, una vetllada d'hivern, a la vora de la llar. Voldria que aquest record, tingués l'encís de la Mida de la Mare de Déu de l'ermita volguda, o dels Goigs del Sant Patró de la contrada, que posem a l'espona del llit, en arribar a casa, per tal que ens allunyin tota llei de maleficis.

* * *

Senyors i companys: cal desfer el camí, que el temps s'escurça.

Mes, abans del comiat i de cloure aquest acte, vull donar les gràcies més cordials a tots.

Rebin-les, doncs, en nom del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, totes aquelles personalitats que han donat les facilitats degudes per a poder celebrar aquesta diada, i molt especialment la vila de Camprodon, que s'associa a tots els actes que es van fent a la memòria de l'insigne Cèsar A. Torras, i vós, Senyor Batlle de Setcases, en quin terme municipal, i per tant dins de la vostra jurisdicció, rau el nostre Casal.

Aquestes gràcies, Senyor Batlle, vos les dono per tal que heu respost a la nostra lletra de convit, concurrent, personalment, i

amb les insígnies de la vostra autoritat, a l'acte d'avui, donant-li tot el to i relleu que li calia.

Rebi-les d'una faisó especialíssima, i amb el major agraïment, el Reverend Senyor Rector de Setcases, per l'esforç de complaure'ns, fent que restés santificada la festa.

En veure'l oficial, venia a la meva memòria aquella tendra corranda popular:

Quines mans que té tan blanques,
el nostre Senyor Rector!
Quines mans que té tan fines,
per a alçar Nostre Senyor!

A la família d'En Torras, les gràcies, també, amb tota llei de respectes i acataments; car la seva presència prestigiosa, emmarca, per vincles de la sanc i per dret propi, el quadre, que pren una volada, per això mateix, la més important que es podia desitjar.

I en quant a vosaltres, volguts amics i companys de la Junta Directiva; ardits i entusiastes socis del CENTRE; xamoses damiselles, que haveu deixat els encants del dolç conviure d'un jorn en les viles riatlleres on estiuejèu, mai de la vida, el CENTRE, os agrairà prou l'esforç que haveu fet.

Salut a tots, i a reveure!

A aquestes paraules contestà amb un breu però sentit parlament el reverend senyor rector de Setcases.

Després de dinar, que resultà un acte de fraternal companyonia, tornaren els excursionistes a Camprodon, quedant molt complaguts de la jornada, que resultà una manifestació de cultura i de simpatia a l'excursionisme català.

Una conferència a Lleyda

EL dia 12 del passat mes de desembre, el President del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, senyor Joan Ruiz i Porta, va donar una conferència a la Sala Victòria, de la ciutat de Lleyda, davant d'una concurrència tan nombrosa que el local estava materialment ple a vessar.

Hi eren presents les personalitats més prestigioses i distingides d'aquella població, com el genial poeta senyor Magí Morera i Galícia, el Cap d'Obres Públiques, l'ex-president de la Diputació lleidatana senyor Reñé, el Jutge municipal senyor Agelet, els ex-diputats senyors Ferrer i Florensa, i moltes d'altres.

La presidència la formaven el President de la Diputació, senyor Traval; l'Alcalde, senyor Barberà, el President de la Cambra de Comerç senyor Mor, i, en representació del Círcol Mercantil i dels excursionistes, els senyors Daniel i Bergós.

Començà l'acte el senyor Mor, en nom del Comitè pro ferrocarril del Noguera Ribagorçana, fent la presentació del conferenciant, al qual adreçà una vibrant salutació en nom de la Cambra de Comerç, ponderant la importància de l'acte, per tal com amb ell es palesaria l'interès extraordinari que tenen les belleses naturals del Pirineu lleidatà i, més que tot, la Vall d'Aran.

Tot seguit, el senyor Bergós, en representació dels excursionistes de Lleyda, saludà el senyor Ruiz i Porta, donant-li la més cordial benvinguda, fent, de passada, un elogi de la personalitat del conferenciant, el qual, en aixecar-se, va ésser saludat amb llargs aplaudiments.

La conferència, que va durar una hora llarga, va ésser escoltada amb gran interès, més que tot, per l'atractivola descripció que'l conferenciant va fer de les riqueses històriques i arqueològiques d'aquelles contrades, i de l'actuació del CENTRE durant els cinquanta anys que quasi porta de vida, exhortant els lleidatans a que, sumant-se a aquesta gran tasca cultural, treballin sense treva, fins assolir que el ferrocarril en projecte devingui una realitat, per tal que els excursionistes, puguin, amb tota comoditat, gaudir de tanta bellesa com tresoregen aquelles comarques privilegiades per la Naturalesa.

El públic, en acabar nostre President, el va fer objecte d'una xardorosa ovació.

L'acte finalitzà amb la projecció de prop de dues centes fotografies de les altes valls del Noguera Ribagorçana i de la Vall d'Aran, les quals explicà magistralment el senyor Josep M.ª Soler i Coll, que, no cal dir-ho, atesa la seva gran competència i coneixement perfecte d'aquelles terres, va ésser aplaudidíssim.

Crònica

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

OCTUBRE DE 1924

SOCIS INGRESSATS DURANT EL 3.er TRIMESTRE DE 1924.—Jaume Sales i Balmes.—Arnau Boix i Comas.—Jacint Llorens i Rahola.—Carme Damians i Batlle.—Mercè Albiñana i Damians.—Josephina Albiñana i Damians.—Montserrat Albiñana i Damians.—Pere Cendra i Soteras.—Mercè Marsal.—Maria Lluisa Guitart i Solé.—Josep Batlle i Mestre.—Rosa Torres.—Josep Sala Andrés.—Miquel Aumatell.—Cèsar A. Doncel.—Manuel Sabater i Buxons.—Emili Roig i Trius.—Joan Uriach i Tey.—Enric Torras i Buxeda.—Baldomer Luís i Leveroni.—S. Ventura i Coll.—Rosa Trias i de Bes.—Núria Guarro i Tapis.—Mont-serrat Guarro i Tapis.—Enric Vergez i Bellon.—Rafael Saló i Ramón.—Guillerm Faraudo i Casas.—Joan Josep Ferrer-Vidal i Güell.—Ricard Ribas i Seba.—Josep Rovira i Cardona.—Dionís Sánchez i Garrós.—Francesc Vinyals i Aguilera.—Jaume Brutau i Roca.

NOVEMBRE DE 1924

CONFERÈNCIES I EXCURSIONS.—El dia 7, el President del CENTRE, senyor Joan Ruiz i Porta, inaugurarà les tasques del curs 1924-1925 amb una conferència sobre el descobriment d'una necròpolis romanocristiana a Tarragona. A continuació el senyor Estanislau Peller, Secretari de l'anterior Junta Directiva, llegí la memòria reglamentària dels cursos 1922-1923 i 1923-1924.

El dia 14, el President del CENTRE, senyor Joan Ruiz i Porta, continuà la seva conferència sobre el descobriment, a Tarragona, d'una necròpolis romanocristiana.

SECCIÓ DE FOTOGRAFIA.—El dia 2, anaren al Monestir de Sant Joan de les Abadesses per tal de visitar els interessantíssims descobriments arqueològics efectuats en el absís de l'església del Monestir.

El dia 7, s'inaugurarà l'exposició de fotografies presentades al I CONCURS PREMI CATALUNYA.

El dia 16, feren una excursió a Collbató i Monistrol, i el dia 30 anaren a les Serres del Corredor seguint l'itinerari: Sant Celoni, dolmen de Pedra Gentil, can Trulls, Santuari del Corredor, can Bosch, Alfar i Llinàs.

DESEMBRE DE 1924

CONFERÈNCIES I EXCURSIONS.—Els dies 5 i 12, el senyor Rafael Amat i Carreras donà dues conferències sobre les «Excursions espeleològiques als avencs de Begues—Campanya 1924», acabant amb «L'exploració de l'avenc de la Ferla». Aquestes conferències foren il·lustrades amb nombroses projeccions de diapositives i cinematogràfiques.

El dia 10, el senyor Francesc M.ª Masferrer donà una lectura íntima de les poesies del Rvd. Antoni Navaro, Pvre., pròxim a publicar-se.

El dia 11, desitjant el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA commemorar el cinquantenari del naixement de l'insigne poeta Victor Balaguer, organitzà una sessió en la qual els senyors Francesc Matheu i Fornells, Joan M.ª Guasch i Francesc M.ª Masferrer, llegiren diversss treballs literaris del precursor de l'excursionisme, En Victor Balaguer.

El dia 19, el senyor Albert Hebrard de Castellví, donà la primera conferència amb el tema «Sota el sol d'Àfrica», descrivint del «Rosselló a Algèria—Lambesa i Timgat, àligues romanes».

SECCIÓ DE FOTOGRAFIA.—Durant aquest mes aquesta Secció realitzà les següents excursions: els dies 6, 7 i 8 a Besalú, Sant Joant les Fonts, Olot, Santa Pau, Santuari de Finestres i Les Planes; el dia 14, al matí a Viladecans; el dia 21 a Figaró, Montmany, Bertí i Sant Miquel del Fay; i el dia 28 al Figaró, Vallcàrcara, Cànoves i La Garriga.

SECCIÓ DE GEOLOGIA I GEOGRAFIA.—Les excursions efectuades durant aquest mes foren les següents: el dia 9 a Papiol, resseguint els jaciments pliocènics i el dia 21 a les mines de Martorell.

SECCIÓ D'ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA.—El President de la Secció, senyor Pelegrí Casades i Gramatxes, els dies 17 i 31, continuà l'exposició gràfica de l'art en l'antiguitat, tractant de les Hispànies Ante-Romanes.

El dia 21, visitaren la collecció d'escultures originals del cèlebre escultor Ramon Amadeu, que posseeix el senyor Evelí Bulbena.

SECCIÓ D'ESPORTS DE MUNTANYA.—Els dies 6, 7 i 8, s'efectuaren dues excursions; una al Canigó i l'altra a les serres de Maranges.

El dia 14, excursió a Ripoll, coll de Faig General i Sant Marc d'Estiula.

Aprofitant les festes de Nadal, es realitzaren excursions a les valls de Cauterets i de Gaube, i a les altes valls de l'Ariège i del Balira.

SECCIÓ D'ENGINYERIA.—El dia 14, visità l'estació emissora de la Companyia Nacional de Telegrafia sense fils, al Prat del Llobregat.

Visità, el dia 20, la fàbrica d'aixarops i gasoses del senyor Daura; i el dia 31 la fàbrica de mig-crestall dels Srs. Rafael i Valls.

SOCIS INGRESSATS DURANT EL 4.^è TRIMESTRE DE 1924.—Lluís Casanovas i Alier. F. Xavier Mingall i Andreu.—Joan Ribas i Casamitjana.—Helmut Beselin.—Alfred Muller i Flyssen.—Flosel Puig i Vila.—Antoni Rosal i de Nadal.—Josep Carpa i Gaya.—Josep M.ª Valls i Gorina.—Tomàs Garcés.—Joan M.ª Ferrater.—Josep M.ª Salada.—Manuel Marqués i Maristany.—Agustí Rosal i de Nadal.—Victor Hurtado i Martí.—Manuel G. Solé.—F. Xavier Clapés i Roca.—Federic Trias i de Bes.—J. Suana i Picanyol.—Josep Pujol i Maymí.—Joan Mis i Tort.—Josep M.ª Capella.—Pere Pujol i Casajoana.—Guifre Degollada i Barnola.—Francesc Sagalà i Vergés.—Salvador Coral i Arimón.—Lluís Ribó i Rius.—Rosend Flaquer i Gil, Carles Llopis i Coragemes.—Joan Guarro i Guardiola.—Carme Espinosa de los Monteros.—Carme Ros i Garcia.—Lluís Saez i Fernández-Casariego.—Joan Tesserra i Conill.—Manuel Font i Utgés.—Pau Nicolau.—Joan Verdaguer i Blanch.—Teodor Sardà i Miret.—Carles Weisse.—Josep M.ª Galilea i Solé.—Lluís Figueras i Dotti.—Lluís Vila i Redondo.—Augusta Glatz.—Lluís Glatz.—Ramon Barata i Molins.—Juli Muller.—Llorenç Comajuncosa i Monné.—Manuel Romagosa.—Melcior Boada i Alnesall.—August Calvó i Serdanyons.—Ramon Girona i Ribera.—Salvador Perez i Cutillas.—Evarist Sanllehí.—Francesc Ferré i Casamada.—Francesc Farré i Pijuan.—Carolina Meifren.—Ricard Meifren i Caralps.—Artur Mas i Bové.—Francesc Paré i Vilalta.—Lluís Vidal i Agulló.—Gabriel Galí i Montfort.—Josep M.ª Robert i Fontdevila.—Josep Salvat i Espasa.—Lluís Codina i Arimón.—Francesc Borrás i de Cuadras.—Lluís Camino.

Biblioteca

NOVES ADQUISICIONS

- KNOCHE, M.—*Etude Phitogeographique sur les Iles Baléares*. Montpellier, 1923.
- POPOVICI, A. C.—*La Question Roumaine en Transylvanie et en Hongrie*. Lausanne, 1918.
- GUIA DE MALLORCA Oficial del Fomento del Turismo. Palma de Mallorca, 1923.
- RECLUS, E.—*L'Afrique Australe*. Paris, 1901.
- RECUILL de dades, records i actualitats terrasenques. Terrassa, 1923.
- ZARN, A. et BARBLAN, P.—*L'Art du Ski*. Zurich, 1922.
- MIRET I SANS, J.—*Los Vescomtes de Cerdanya, Conflent i Bergadà*. Barcelona, 1901.
- MIRET I SANS, J.—*Enquesta sobre el Trovador Vilarnau*. New York, 1919.
- MIRET I SANS, J.—*Relaciones entre los monasterios de Camprodón y Moissac*. Barcelona, 1898.
- MIRET I SANS, J.—*Criminals de Quatre Potes*.—Barcelona, 1915.
- MIRET I SANS, J. et SCHWAB, M.—*Documents de Juifs Catalans des XI, XII et XIII siècles*. Paris, 1915.
- FAURA I SANS, Dr. M.—*Meteoritos caidos en la Peninsula Ibérica*. Tortosa, 1922.
- MIRÓ I BORRÀS, O.—*Mare de Déu de la Gleva*.—Manresa, 1923.
- CONGRÈS DE TURISME DE CATALUNYA, SEGON.—*Celebrat a Tarragona els dies 26, 27 i 28 març de 1921*. Tarragona, 1923.
- QUENISSET, F.—*Instruction pour la Photographie des Nuages*. 1923.
- SAN SEBASTIAN y sus alrededores.—*Guía*. s. d.
- GUÍA MONOGRÁFICA DE LA RED CATALANA DE M. Z. A. Y LÍNEAS COMBINADAS. Barcelona, 1923.
- NOVÍSIMO DICCIONARIO GEOGRÁFICO, HISTÓRICO, PINTORESCO UNIVERSAL. Madrid, 1863-1864.

Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aran)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES D'AGOST DE 1924

TEMPERATURES A L'OMBRA				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES			
MITGES MENSUALS		MÀXIMA ABSOLUTA en 24 hores	MÍNIMA ABSOLUTA en 24 hores	MITGES MENSUALS A 0° I A LA GRAVETAT NORMAL			
8 matí	4 tarda			8 matí	4 tarda		
15°	18°2	30°5 (dies 1 i 6)	1°5 (dia 21)	682.1 mm.	681.5 mm.		
Oscil·lació extrema mensual 29°				A 0° I AL NIVELL DE LA MAR			
Variació màxima diurna (dia 6) 21°5				763.7 mm. 761.8 mm.			
MITGES MENSUALS				Màxima (dia 25) . . . 770.2 mm.			
				Mínima (dia 22) . . . 750.6 »			
				Oscil·lació extrema. 19.6 »			

HUMITAT RELATIVA

PLUVIOMETRIA

MITGES MENSUALS	8 matí	4 tarda	Total d'aigua caiguda en el mes 83 mm.	
Termòmetre sec	15	18°2	Dia de major caiguda (dia 13) 29.3 »	
Termòmetre moll	12.7	15°2	Intensitat per dia de pluja i neu 9.2 »	
Humitat (percentatge)	75.6	71.2	Total d'espessor de neu en el mes — mt.	
Dies de saturació	—	—	Dia de major espessor (dia) — »	
			Vent dominant en els dies de pluja i nevades NE.	

VENT

DIRECCIÓ	8 matí	4 tarda	VELOCITAT EN 24 HORES	
Calma	1	1	Mitja mensual diària 267.129 k.	
N.	11	12	Màxima absoluta (dia 2) 418.800 k.	
NE.	15	15	Recorregut total durant el mes. 8.095.050 k.	
E.	—	—		
SE.	1	2		
S.	1	—		
SW.	1	—		
W.	1	—		
NW.	—	1		

ESTAT DEL CEL

DIES	8 matí	4 tarda	DIES DE	NÚVOLS			NUVOLOSITAT	
				CLASSE	8 m.	4 f.	MITGES MENSUALS	
Serens	14	8	Pluja 9	Cirrus	2	1	8 matí	4 tarda
Nuvolosos	5	7	Boira 9	Nimbus	2	2		
Coberts	12	16	Rosada 3	Stratus	—	—	4.3	6.5
				Cúmulus	3	5		

NOTA.—Tempestes els dies 1, 7, 12, 16.—*Moviments sísmics:* Terratrèmol el dia 30, a les 6 h. 45 m. del grau III, i durà 3". Eclipsi de lluna el dia 14 quasi total, començà a les 9 h.

RENCLUSA.—La mínima absoluta a l'hivern passat en el Xalet Refugi ha sigut de -17° i la màxima a l'estiu de 20°. En el dia 12 del mes d'agost la mínima fou de 7°, la màxima de 17° i la mitja d'uns 13° a a l'ombra. En aquell mateix dia a Viella foren registrats: mínima 13°, màxima 20°5 (al dia abans havia sigut de 28°), i la mitja d'uns 15° a l'ombra.

En el Portilló de dalt, a les 13.h. la temperatura era de 16°, mentres que a Viella era de 19° a la mateixa hora.

Les anotacions diàries han estat preses pel G.^a Josep i revisades pel Dr. M. FAURA I SANS.

Estació metereològica de Viella (Vall d'Aran)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE SETEMBRE DE 1924

TEMPERATURES A L'OMBRA				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES		
MITGES MENSUALS		MÀXIMA ABSOLUTA en 24 hores	MÍNIMA ABSOLUTA en 24 hores	MITGES MENSUALS A 0 i A LA GRAVETAT NORMAL		
8 matí	4 tarda			8 matí	4 tarda	
14°28	18°03	28° (dia 9)	2° (dia 27)	681.5 mm.	680.8 mm.	
Oscil·lació extrema mensual . . . Variació màxima diurna (dia 29) . . . 21°		MITGES MENSUALS		A 0 i AL NIVELL DE LA MAR		
		21°55	8°65	763.28 mm.	761.4 mm.	
				Màxima (dia 15) . . . 769.5 mm. Mínima (dia 7) . . . 755.5 » Oscil·lació extrema . 14. »		
HUMITAT RELATIVA			PLUVIOMETRIA			
MITGES MENSUALS		8 matí	4 tarda			
Termòmetre sec. . . .	14°28	18°03	—	Total d'aigua caiguda al mes . . .	42.4 mm.	
Termòmetre moll . . .	11°09	13°07	—	Dia de major caiguda (dia 23) . . .	7.6 »	
Humitat (percentatge) .	65.	59.2	—	Intensitat per dia de pluja i neu . .	3.53 mt.	
Dies de saturació . . .	—	—	—	Total d'espessor de neu en el mes .	— »	
			Dia de major espessor (dia) . . .			— »
			Vent dominant els dies de pluja i nevades			NE. N.

VENT

DIRECCIÓ	8 matí	4 tarda	VELOCITAT EN 24 HORES	
Calma	1	2	Mitja mensual diària 291.700 k.	
N	7	7	Màxima absoluta (dia 26) 498.900 k.	
NE	9	13	Recorregut total durant el mes 8.751.000 k.	
E	2	1		
SE	4	2		
S	1	2		
SW	5	2		
W	1	—		
NW	—	1		

ESTAT DEL CEL

DIES	8 matí	4 tarda	DIES DE	NÚVOLS			NUVOLOSITAT	
				CLASSE	8 m.	4 t.	MITGES MENSUALS	
Serens	12	8	Pluja 12	Cirrus	1	3	8 matí	4 tarda
Nuvoloscs	6	9	Boira 5	Nimbus	2	3	5.1	6.3
Coberts	12	13	Rosada 3	Stratus	1	—		
				Cúmulus	2	4		

Moviments sísmics: En el dia 27 un terratrèmol del grau III, a les 2 del matí, que durà 3''.

Les anotacions diàries han estat preses pel G.^a Josep i revisades pel DR. M. FAURA i SANS